

Rapport over de werkzaamheden van de gemengde participatieve commissie

SEPTEMBER 2023

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
2.	Oprichting van de gemengde participatieve commissie	4
2.1.	Motie.....	4
2.2.	Samenstelling van de commissie.....	5
2.3.	Feedback over de methode waarmee het burgerpanel werd samengesteld	6
2.4	Agenda van de verschillende zittingen en aanpak die werd gebruikt om de aanbevelingen op te stellen	7
2.4.1.	9 februari 2022: inleidende zitting.....	7
2.4.2.	19 april 2022: hoorzitting met de eerste twee deskundigen	8
2.4.3.	14 juni 2022: Voorstelling van de verwijzingen naar de koloniale periode in Etterbeek en contextualisering van verschillende gevallen in de gemeente.....	9
2.4.4.	18 oktober 2022: Aanwerving van een externe dienstverlener om de uitwisselingen tussen de leden van de commissie te vergemakkelijken.....	11
3.	Voorstelling van de aanbevelingen	15
3.1.	Aanbeveling 1: Een Etterbeeks festival rond dekolonisatie creëren	15
3.2.	Aanbevelingen 2 en 3: De acties van de personen naar wie straten en monumenten zijn genoemd in hun context plaatsen en elk spoor van de koloniale periode in de openbare ruimte in Etterbeek.....	16
3.3.	Aanbeveling 4: Een tweede, onofficiële naam toevoegen aan straatnamen, die de huidige kennis over kolonisatie weerspiegelt.....	18
3.4.	Aanbeveling 5: Straatnamen die verband houden met dekolonisatie wijzigen	18
4.	Conclusies	19
5.	Bijlagen.....	22
Bijlage 1.	Zitting van 9 februari 2022.....	22
Bijlage 2.	Zitting van 19 februari 2022.....	28
Bijlage 3.	Zitting van 14 juni 2022.....	30
Bijlage 4.	Zitting van 18 oktober 2022.....	35
Bijlage 5.	Zitting van 14 december 2022	40

Bijlage 6.	Zitting 15 februari 2023.....	42
Bijlage 7.	Zitting van 4 april 2023.....	44
Bijlage 8.	Zitting van 18 april.....	46
Bijlage 9.	Zitting van 30 mei 2023.....	48
Bijlage 10.	Aanbeveling nummer 1	50
Bijlage 11.	Aanbeveling nummer 2	51
Bijlage 12.	Aanbeveling nummer 3	52
Bijlage 13.	Aanbeveling nummer 4	53
Bijlage 14.	Aanbeveling nummer 5	54
Bijlage 15.	Lijst van straten met koloniaal karakter in Etterbeek.....	55

Rapport over de werkzaamheden van de gemengde participatieve commissie

1. Inleiding

Naar aanleiding van de “Black Lives Matter”-mars tegen racisme en de oprichting van de federale “dekolonisatie”-commissie op 29 juni 2020 heeft de gemeenteraad van Etterbeek een motie aangenomen om een commissie op te richten die bestaat uit bij loting gekozen inwoners en mandatarissen. Deze commissie, bekend als de “gemengde participatieve commissie” (GPC), heeft als opdracht de representaties van het koloniale verleden van België in de openbare ruimte van Etterbeek te onderzoeken.

Deze motie werd unaniem goedgekeurd door de gemeenteraadsleden. Mevrouw Mandaila, gemeenteraadslid van de oppositie, werd aangesteld als voorzitter van de commissie.

Het doel van de werkzaamheden van de commissie is om het publiek de kans te geven zich uit te spreken over het behoud van verwijzingen naar de koloniatiegeschiedenis, hun contextualisering en mogelijke wijziging, en om het bewustzijn en de kennis van deze koloniale sporen die aanwezig zijn in de gemeente te verbeteren.

Het aantal wegen met namen die verband houden met het koloniale en militaire tijdperk is namelijk bijzonder groot in de gemeente.

Na verschillende maanden van hoorzittingen, werk, workshops en discussies tussen de verschillende leden van deze commissie, die werden bijgestaan door twee historici en een externe dienstverlener die gespecialiseerd is in burgerparticipatie, werden een aantal aanbevelingen gedaan met als doel de geschiedenis van onze gemeente te verduidelijken. En zo de verbintenissen na te komen die de gemeenteraad van Etterbeek was aangegaan om te werken aan een meer inclusieve gemeente die meer openstaat voor de wereld.

Concreet zal dit rapport een balans opmaken van de werkzaamheden van de GPC, met achtereenvolgens aandacht voor de omstandigheden waarin ze werd opgericht, haar samenstelling, haar methodologie en de verschillende interventies die onderweg plaatsvonden. En niet te vergeten de aanbevelingen die zijn gedaan na afloop van de zittingen die zijn gehouden tussen 9 februari 2022 en 30 mei 2023.

Dat is een jaar werk, met een proces dat zo democratisch mogelijk moest zijn, uitmondend in vijf aanbevelingen die ter stemming werden voorgelegd tijdens de laatste vergadering van de commissie.

Voor de volledigheid zijn alle notulen als bijlage bij dit document gevoegd.

2. Oprichting van de gemengde participatieve commissie

2.1. Motie

In juni 2020 dienden de Lijst van de Burgemeester, ECOLO-GROEN en PS-Vooruit een motie in voor de oprichting van een gemengde participatieve commissie met het oog op een beter begrip van de koloniale geschiedenis van België aan de hand van de verwijzingen ernaar in de openbare ruimte in de gemeente.

De geschiedenis van Etterbeek is namelijk sterk getekend door zijn militaire verleden. De herinnering aan de kazerne van Rolin, het voormalige voertuigenarsenaal en het Oefenplein, waar nu de ULB en de VUB zijn gevestigd, herinneren ons aan de periode waarin duizenden soldaten in Etterbeek verbleven.

Etterbeek heeft een hoge dichtheid aan erfgoedelementen die herinneren aan de koloniale tijd. Zo zijn er 26 straten genoemd naar gebeurtenissen en persoonlijkheden die verband houden met het koloniale verleden van België, zowel op het vlak van kolonisatie als oorlogsgebeurtenissen.

De commissie heeft de opdracht om de bevolking, op een participatieve en democratische manier, haar mening te laten geven over wat zij wil, bijvoorbeeld de verwijzingen naar het koloniale verleden bewaren, in de juiste context plaatsen of aanpassen.

Haar opdrachten werd als volgt vastgelegd:

“Een overzicht maken van alle erfgoedverwijzingen op het gemeentelijke grondgebied (monumenten, standbeelden, straatnamen, herdenkingsplaten, enzovoort) die verband houden met de Belgische kolonisatie in Afrika, in het bijzonder door zich te baseren op onderzoeken en inventarissen die al werden uitgevoerd door de bevoegde gewestelijke en federale diensten, door verenigingen en door experts binnen dit domein.

Luisteren naar de meningen van vertegenwoordigers van organisaties en verenigingen die worden erkend voor hun kennis en hun werk rond de koloniale geschiedenis en de herinneringsplecht en die meningen verzamelen alsook de wetenschappers die door de deskundigen of een meerderheid van de leden van de gemengde participatieve commissie worden voorgedragen met als doel bij te dragen aan een kritisch onderzoek van het koloniale verleden van België;

Luisteren naar de meningen van de leden van het college van burgemeester en schepenen van wie een of meerdere bevoegdheden rechtstreeks of onrechtstreeks van belang zijn voor het werk van die commissie en die meningen verzamelen;

Op basis van haar werk voorstellen of aanbevelingen formuleren om de aandacht voor en de kennis van de koloniale afdruk op het gemeentelijke grondgebied te verbeteren, in het bijzonder door:

De uitwerking van historische en pedagogische argumentaties die het mogelijk maken om de erfgoedelementen in de openbare ruimte van de gemeente die verband houden met het koloniale verleden in een context te plaatsen;

Het behoud of de wijziging van die elementen;

Het gebruik van artistieke creaties in de buurt van de kunstwerken van het kolonialisme;

De realisatie van educatief werk voor Etterbeekse jongeren over het koloniale geheugen in een breder kader van de strijd tegen discriminatie;

Na afloop van haar werkzaamheden moet de gemengde participatieve commissie een rapport opstellen met al haar voorstellen voor het college en de gemeenteraad. Die zullen de voorstellen vervolgens goedkeuren en ervoor zorgen dat ze ook daadwerkelijk in de praktijk worden toegepast.

2.2. Samenstelling van de commissie

De gemengde participatieve commissie bestaat uit:

- tien gemeenteraadsleden volgens een evenredige vertegenwoordiging, in toepassing van het systeem d'Hondt, tussen de fracties die de gemeenteraad vormen, in overeenstemming met artikel 120, alinea 2 van de Nieuwe Gemeentewet. Met dien verstande dat elke fractie recht heeft op minstens één vertegenwoordiger in de gemengde participatieve commissie. De zetels werden als volgt toegekend:
- 4 leden van LB
- 3 leden van Ecolo-Groen
- 1 lid van PS-Vooruit
- 1 lid van Défi
- 1 lid van Les Engagés
- twintig leden die worden geloot, in naleving van de wetgeving over de bescherming van persoonsgegevens, door de dienst die daarvoor wordt aangesteld door het college van

burgemeester en schepenen, uit de mensen die zich kandidaat hebben gesteld uit de 600 mensen naar wie de brief bij loting is toegestuurd. De loting houdt zoveel mogelijk rekening met de drie principes:

Gelijkheid mannen-vrouwen;

1/3 van de mensen is jonger dan 35 jaar

Een representativiteit van de verschillende wijken in de gemeente;

De commissie wordt bij de voorbereiding van haar werk bijgestaan door mensen uit het veld, in dit geval twee historici die gekozen zijn op basis van cv's die het college heeft ontvangen en goedgekeurd en die deel uitmaken van het begeleidingscomité onder de coördinatie van de ambtenaar die verantwoordelijk is voor Burgerparticipatie en de voorzitter van de GPC.

De eerste historica is Chantal Kesteloot (Cegesoma/Rijksarchief), doctor in de hedendaagse geschiedenis. Zij kreeg de opdracht van het gemeentebestuur om bij te dragen aan het begrip van de leden van de commissie tijdens het hele proces, door middel van een aantal bijdragen en presentaties. Als specialist op het gebied van hodonymie en toponymie kon zij het belang van straatnamen delen, zowel utilitair als symbolisch en zowel cultureel als historisch.

De tweede onderzoeker is Romain Landmeters (Université Saint-Louis - Brussel), doctor in de hedendaagse geschiedenis. Zijn onderzoek richt zich op de geschiedenis van kolonisatie en migratie. Al vele jaren is hij geïnteresseerd in het kolonisatieonderwijs.

Tot slot is het belangrijk op te merken dat de leden van het college van burgemeester en schepenen het statuut van permanente waarnemers zonder stemrecht hebben.

2.3. Feedback over de methode waarmee het burgerpanel werd samengesteld

De dienst Bevolking maakte een willekeurige selectie van 600 mensen.

Van de 600 verstuurd brieven toonden 26 mensen interesse.

Hiervan werden er 20 willekeurig geselecteerd door loting. Twee mensen kwamen niet in aanmerking en de andere vier werden uitgenodigd om de zittingen bij te wonen die openbaar waren voor het publiek. Zij traden op als vervangers in geval van afwezigheid.

Als gevolg van de loting was het niet mogelijk om volledig te voldoen aan alle criteria die bedoeld waren om ervoor te zorgen dat de commissie volledig representatief was voor de bevolking. Dit lijkt echter geen negatieve invloed te hebben gehad op de kwaliteit van de debatten.

2.4 Agenda van de verschillende zittingen en aanpak die werd gebruikt om de aanbevelingen op te stellen

Om ervoor te zorgen dat de discussies van de commissie goed afgebakend zijn en dat de leden voldoende geïnformeerd zijn, heeft het begeleidingscomité een agenda voorgesteld die gebaseerd is op de volgende structuur:

- Eerst de gemeentelijke context bespreken, zodat de commissieleden zich vertrouwd konden maken met de concepten die bij het oprichten van de GPC komen kijken;
- Een reeks hoorzittingen aanbieden om hen het doel van de commissie te helpen begrijpen;
- Concrete gevallen in Etterbeek bespreken op basis van een reeks archieven die werden verzameld door historici en de gemeentearchivaris die werd aangesteld om te werken aan het project “Insluiting en vertegenwoordiging in de openbare ruimte” (IREP)¹.
- Iedereen aanmoedigen om deel te nemen door workshops te houden in subgroepen, wat mogelijk werd dankzij de moderatie van een externe dienstverlener die gespecialiseerd is in burgerparticipatie, Particitiz.

Tijdens het hele proces werd een “cloud” opgezet om deelnemers te voorzien van documentatie als aanvulling op de verschillende zittingen. De leden van de GPC werden ook uitgenodigd om bronnen en documenten toe te voegen die zij relevant achtten. En sommigen deden dat.

2.4.1.9 februari 2022: inleidende zitting²

Na de voorstelling door de commissieleden, de verschillende sprekers en de inleiding door de burgemeester, plaatsten de twee historici de opdracht in de juiste context. Ze maakten ook van de gelegenheid gebruik om de begrippen toponymie en hodonymie te verduidelijken.

---

¹ IREP: Dit is een co-creatieonderzoeksproject gefinancierd door Innoviris om te onderzoeken hoe de openbare ruimte meer inclusief kan zijn in de manier waarop ze geschiedenis presenteert, met speciale aandacht voor koloniale geschiedenis. Etterbeek was een van de partners van dit project.

² Bijlage 1

2.4.2.19 april 2022: hoorzitting met de eerste twee deskundigen³

Presentatie door mevrouw **Eline Mestdagh** van de werkzaamheden uitgevoerd in het kader van het Gentse burgerinitiatief over dekolonisatie. Eline Mestdagh is historica aan de UGent. Ze werkt aan haar doctoraatsthesis over conflicterende historische culturen in het Belgische postkoloniale debat. Als inwonster van Gent raakte ze voor het eerst betrokken bij de werkgroep dekolonisatie van de Stad Gent, die al snel overstapte van dekolonisatie van de publieke ruimte naar een systemische analyse van discriminatie en structurele onrechtvaardigheid binnen een stad. Het is een aanpak die een groot deel van de bevolking heeft bereikt via een toename van conferenties, workshops, wandelingen en debatten. En het hielp om de aanbevelingen in een veel breder kader te plaatsen. Dit omvatte niet alleen actief beleid om racisme te bestrijden en permanent dekoloniaal onderwijs, maar ook het beheer en de inrichting van de openbare ruimten, onderwijs en jeugdbeleid, cultuur (inclusief de figuur van Zwarte Piet), vertegenwoordiging en internationaal beleid.

De spreekster vermeldde de risico's die inherent zijn aan een dergelijke aanpak: het risico dat men zich op het verleden concentreert terwijl de actie op de toekomst gericht zou moeten zijn (hoe Gent er morgen zou moeten uitzien), het risico dat men zich beperkt tot concrete, zichtbare en dus geruststellende acties, ten nadele van een globale en dus evoluerende visie. En het risico om de rijkdom van het proces zelf, dat tot een mentaliteitsverandering heeft geleid, uit het oog te verliezen. Dit is duidelijk wat er op het spel staat wanneer participatieve processen correct worden uitgevoerd. Dit werk heeft ertoe geleid dat de stad een programma heeft aangenomen dat gericht is op *“het bouwen aan een gedeelde toekomst waarin we een inclusieve stad bouwen waarin elke burger zich erkend en gewaardeerd voelt”*.

Hier zien we het belang van een benadering die is gestart vanuit een uitdaging (dekolonisatie) die verband houdt met het verleden en die leidt tot een inclusief project dat gericht is op de toekomst.

Presentatie door mevrouw **Yasmina Zian**⁴ van de stand van zaken van de werkgroep over de aanwezigheid van koloniale symbolen in de openbare ruimte voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Mevrouw Zian is onderzoekster geschiedenis. Ze houdt zich bezig met de koloniale geschiedenis en de gevolgen daarvan voor de hedendaagse samenleving, met inbegrip van het debat over de teruggave van cultureel erfgoed dat tijdens de koloniale periode werd verworven. Ze schreef het rapport *L'avenir des collections extra-européennes* in opdracht van de Federatie Wallonië-Brussel.

---

³ Bijlage 2

⁴ Voor de dekolonisering van de openbare ruimte in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: een reflectiekader en aanbevelingen, rapport van de werkgroep, februari 2022, <https://cloud.urban.brussels/s/aiCpR5pw4j2E9rR>

2.4.3.14 juni 2022: Voorstelling van de verwijzingen naar de koloniale periode in Etterbeek en contextualisering van verschillende gevallen in de gemeente⁵

Na een overzicht van de koloniale sporen in Etterbeek, wezen de historici erop dat 26 van de 185 straten getuigen van een koloniale stempel en dat het historisch verleden van Etterbeek zeer aanwezig is. Er zijn sporen van de wereldoorlogen, het koloniale tijdperk, politici⁶, religieuze persoonlijkheden en gemeenschappen, enz. Er is geen equivalent in Brussel wat betreft de vertegenwoordiging van het koloniale verleden. De meeste van deze straatnamen werden toegekend tussen de oorlogen. In die tijd kende de gemeente een sterke demografische groei, waardoor nieuwe wijken moesten worden gebouwd en namen moesten worden gegeven aan de nieuwe verkeersaders. De redenen die het college destijds gaf, laten zien in welke mate de historische context van die tijd de keuze van straten bepaalt. In deze belangrijke periode verschenen de namen van mensen die betrokken waren bij zowel de Eerste Wereldoorlog als de kolonisatie. De algemene filosofie van die tijd wordt weerspiegeld in de volgende verklaring van een gemeenteraadsvergadering op 14 december 1920: “Gemeentebesturen hebben de plicht om de verdiensten en opmerkelijke daden van hun medeburgers te erkennen en zo het land te helpen verheerlijken”.

Een van de meest emblematische voorbeelden is de **tuinwijk Coquilhat**. In 1923 werd een project gelanceerd om een nieuwe wijk met 92 sociale woningen te creëren, doorkruist door zes nieuwe wegen. Alle straten van deze woonwijk hebben een link met Congo. Zo “besloot het College om de openbare wegen in de tuinwijk, die vlakbij de kazerne was aangelegd, de volgende namen te geven [:] (20/9/1923) - Général Fivéstraat - Luitenant Jérôme Beckerstraat - Camille Coquilhatstraat - Baron Dhanisstraat - Luitenant Lippensstraat - Kommandant Ponthierstraat”.

In de wijk Rinsdelle, die in januari 1929 werd gebouwd, werden dertien nieuwe wegen aangelegd. De door het college voorgestelde namen waren ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog (9) en de Kolonie (4).

De motivering was als volgt: “het college, dat de daden van onze soldaten tijdens de verschrikkelijke oorlog van 1914-1918 in herinnering wil roepen, evenals de heldenmoed en zelfopoffering van onze kolonisten en missionarissen...”. Andere motivaties en factoren speelden een rol. Van de vier voorgestelde namen moesten er twee worden aangepast: Kolonisatorsstraat en Missionarissenstraat. Deze twee aanpassingen zijn gekoppeld aan de toponymische keuzes die in andere gemeenten zijn gemaakt. Het doel was om verwarring te voorkomen. Er bestond al een Kolonialestraat in Watermaal-Bosvoorde en een Koloniënstraat in Brussel-Stad, evenals een Misionarissenstraat in Anderlecht.

---

⁵ Bijlage 3

⁶ Merk op dat praktisch geen enkele straatnaam naar vrouwen verwijst.

De naam van **majoor Pétilion** werd gekozen om de Kolonisatorsstraat te vervangen en de Kapitein Joubertstraat nam de plaats in van de Missionarissenstraat. In 1924 werd de Eeuwfeestlaan omgedoopt tot **Generaal Wangerméestraat**, omdat de inwoners wilden dat de stad hem eer zou bewijzen.

In 1928 verving de **Generaal Jacqueslaan** de Krijgslaan.

In 1936 werd de Ma Campagnestraat hernoemd omdat deze werd verward met het kruispunt “Ma Campagne” (in de gemeente Sint-Gillis). Ze werd onderverdeeld in drie delen: de **Generaal Tombeurstraat**, de **Ruandastraat** en de **Generaal Henrystraat**. Deze verandering gaf aanleiding tot reacties van burgers: sommigen waren voor, anderen tegen.

Het de Broquevilleplein wijzigde in 1939 van naam en werd het **Leopoldstadplein**. Hoewel Etterbeek probeerde vast te houden aan deze naam, won Sint-Lambrechts-Woluwe uiteindelijk de strijd (de Broquevillelaan bestaat in hun gemeente). Deze paar voorbeelden tonen aan dat er ook veel veranderingen plaatsvonden tussen de oorlogen. Straten met een koloniale stempel zijn dus niet uitsluitend nieuw geopende wegen.

De archieven bevatten een reeks documenten die het proces van het benoemen of hernoemen van een straat laten zien, waaronder briefwisselingen, biografieën van geëerde persoonlijkheden en krantenknipsels. Deze historische bronnen geven een beter inzicht in de logica van die tijd en de beweegredenen van de verschillende betrokkenen.

Vervolgens leerden de leden specifieke gevallen van Etterbeekse straatnamen kennen uit bestaande archieven, namelijk dat van baron Charles Tombeur en Alphonse Jacques de Dixmude, beter bekend als generaal Jacques. Het doel was om biografische details over elk van hen te presenteren, waarvan we hieronder verslag doen:

1/ Baron Charles Tombeur

- Geboren in Luik op 4 mei 1867 en overleden in Brussel op 2 mei 1947
- Krijgsschool
- Kapitein-commandant 2e klas van de Onafhankelijke Congostaat (1902)
- Lid van de hervormingscommissie die door Leopold II werd opgericht na de onderzoekscommissie naar de wantoestanden in de Onafhankelijke Congostaat (1905)
- Districtscommissaris (1907) [...] Rijksinspecteur in de provincie Katanga (1912)
- Beroemd om zijn overwinning bij Tabora met de Force publique (20/09/1916)
- Vicegouverneur van Belgisch Congo (1917-1920)
- Baron Tombeur van Tabora (1926)

2/ Baron Alphonse Jacques de Dixmude

- Geboren in Stavelot op 24 februari 1858 en overleden in Brussel op 24 november 1928.
- Krijgsschool (1883)
- Ter beschikking gesteld van de Onafhankelijke Congostaat (1887)
- 4 opeenvolgende verblijven in Congo (1887-1890; 1891-1894; 1895-1989; 1902-1905), voornamelijk voor rekening van de Antislavernijmaatschappij van België.
- Majoor (1907) [...], kolonel (1914) [...] luitenant-generaal (1916)
- Held van de Eerste Wereldoorlog voor het stoppen van de opmars van het Duitse leger in 1914 bij Dixmude.
- Baron Jacques de Dixmude (1919)

De naam Generaal Tombeurstraat werd toegekend toen Generaal Tombeur nog leefde. Voor Generaal Jacques was het een echte wens om hem eer te bewijzen. De gemeente Etterbeek stemde haar beslissing af op die van haar Brusselse collega-gemeente. Hij was zowel een pionier van Congo als een held van de Grote Oorlog. Toch blijven een aantal vragen onbeantwoord: wat was precies de rol van de soldaten, aan welke conflicten namen ze deel?

Naar aanleiding van deze presentatie hebben historici drie pistes geïdentificeerd om te onderzoeken:

- Archieven geven geen antwoord op alle vragen; een bredere aanpak is nodig;
- Het Congolese aspect van de twee persoonlijkheden moet verder worden onderzocht;
- Het zou interessant zijn om de situatie in Etterbeek te vergelijken met andere herdenkingsplaatsen.

Dankzij deze presentaties hadden de leden van de GPC toegang tot andere bronnen en konden ze zich een beeld vormen van de complexiteit van de kwesties die komen kijken bij het benoemen van een straat.

2.4.4. 18 oktober 2022: Aanwerving van een externe dienstverlener om de uitwisselingen tussen de leden van de commissie te vergemakkelijken⁷

Voor de rest van de gemengde participatieve commissie werd door het college van burgemeester en schepenen via een overheidsopdracht een externe partner aangesteld om de debatten te modereren en het werk uit te voeren dat tot aanbevelingen leidde. De dienstverlener begon met de deelnemers de gelegenheid te geven hun ervaringen met het deel uitmaken van een gemengde commissie te delen en hun behoeften kenbaar te maken. Al deze elementen werden op een *flipchart* genoteerd (zie notulen). De deelnemers verdeelden zich vervolgens in subgroepen om de volgende twee vragen te beantwoorden: - Wat motiveerde je om deel te nemen aan deze commissie? - Is er iets in je leven dat je visie op kolonisatie heeft beïnvloed?

Alvorens over te gaan naar het tweede deel van de zitting, herhaalde Chantal Kesteloot enkele historische feiten en legde ze uit hoe de gepresenteerde informatie was verzameld. Voor het tweede deel van deze

---

⁷ Bijlage 4

vergadering werden de deelnemers uitgenodigd om voorstellen en ideeën voor te stellen op basis van de verzamelde kennis en om eventuele aanvullende behoeften aan te geven.

2.4.5.14 december 2022: Eerste ruwe ideeën om de aanbevelingen van de GPC uit te werken⁸

Het doel van de zitting was om de beschikbare bronnen en archieven voor te stellen aan de deelnemers, en ook om de eerste werkgroepdiscussies op gang te brengen over de maatregelen die moeten worden genomen met betrekking tot de openbare ruimte in Etterbeek. Dit eerste werk (zie notulen van de sessie) leverde een twintigtal ruwe ideeën op die de basis zullen vormen voor toekomstige werkzaamheden om aanbevelingen uit te werken.

2.4.6.15 februari 2023: Voorstelling van de demografische samenstelling van de gemeente en oprichting van vier werkgroepen⁹

Tijdens deze eerste vergadering in 2023 vroegen sommige leden van de commissie om opheldering over de demografische samenstelling van de gemeente om het huidige sociologische profiel beter te begrijpen. De twintig ideeën van de vorige vergadering werden vervolgens gegroepeerd in vier afzonderlijke werkgroepen, als volgt:

1. Een groep over de contextualisering van de straatnamen en monumenten
2. Twee groepen over de bewustmakingsacties
  - a. aan de hand van kunst
  - b. aan de hand van evenementen/website/seminaries/brochures
3. Een groep over de wijziging van de openbare ruimte

Het doel hiervan was om een redactionele dynamiek te creëren voor het opstellen van toekomstige pre-aanbevelingen. Het is belangrijk op te merken dat de werkgroepen nooit statisch waren en dat er een verloop werd gecreëerd zodat iedereen aan elke groep kon bijdragen.

2.4.7.4 april 2023: online zitting voor de hoorzitting van twee andere deskundigen¹⁰

Na dit werk ontving de commissie een verzoek van verschillende leden voor een extra sessie om nieuwe sprekers te horen. Het doel? De perspectieven van de GPC verbreden door andere deskundigen met verschillende achtergronden uit te nodigen op een cruciaal moment voordat de definitieve aanbevelingen

---

⁸ Bijlage 5

⁹ Bijlage 6

¹⁰ Bijlage 7

worden gedaan. Twee mensen reageerden positief op deze oproep uit een panel van deskundigen dat door bepaalde leden van de commissie was voorgesteld. De sessie werd per videoconferentie georganiseerd.

De eerste was François Ryckmans, voormalig radiojournalist bij de RTBF. Auteur van artikels en conferenties over Centraal-Afrika (prekoloniaal, koloniaal en hedendaags). Auteur van het boek *Mémoires noires. les Congolais racontent le Congo belge, 1940-196*, uitgebreide editie in 2020. Auteur van de RTBF-internetserie *Congo 1960, il y a soixante ans, du soulèvement de Léopoldville à l'assassinat de Patrice Lumumba (januari 1959-januari 1961)*. Hij herinnerde aan de verschillende fasen van het koloniale systeem, dat begon met de komst van de Portugezen in Afrika in 1483, en meer in het bijzonder de periode van Belgisch Congo, van 1910 tot de abrupte onafhankelijkheid in 1960, en noemde de paradox dat Congo het hoogste percentage mannelijke loontrekkers van Centraal-Afrika had (40%). Maar de Congolezen werden nooit betrokken bij de politieke besluitvorming, wat een van de factoren was die tot de massale afwijzing van het koloniale systeem leidden. Hij sprak ook over racisme, dat zijn oorsprong vond in de slavenhandel en de slavernij, die zwarte mensen tot inferieure wezens reduceerden en zo hun inferieure status als slaven rechtvaardigden. Zijn getuigenis wierp een concreet en genuanceerd licht op de Belgische koloniale periode.

De tweede persoon was Carla Mascia, onderzoekster bij de Onderzoeksgroep Etnische Relaties, Migratie en Gelijkheid (GERME) van de Université libre de Bruxelles (ULB). Na van 2012 tot 2019 te hebben gewerkt als assistent, voornamelijk voor methodologiecursussen in de sociale wetenschappen, werd ze plaatsvervangend docent voor de cursus Sociologie van de migratie. Ze werd uitgenodigd als deelnemer aan het IREP-project om de standpunten van de verschillende partijen van dit co-creatieproject over de voorstelling van het koloniale feit door middel van werken in de openbare ruimte te verwoorden, onder andere.

2.4.8.18 april 2023: uitleg van het concept toponymie en werken aan de aanbevelingen¹¹

Alvorens over te gaan tot het opstellen van de definitieve aanbevelingen, werd tijdens deze zitting eerst aandacht besteed aan de begrippen toponymie en dialectologie. Mevrouw Kesteloot bracht verslag uit over de praktische gids gepubliceerd door de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie¹². Het doel was om de leden van de GPC een beter inzicht te geven in de mate waarin straatnamen veranderd kunnen worden, en onder welke voorwaarden.

Hier volgt een fragment uit haar uitleg:

---

¹¹ Bijlage 8

¹² https://usercontent.one/wp/www.toponymie-dialectologie.be/wp-content/uploads/2022/05/VPB_guide-voies-publiques-web_compressed-2.pdf

“1. Er moet altijd de voorkeur worden gegeven aan traditionele namen: ofwel de oude straatnaam in het geval van een straat waarvan de huidige naam moet worden vervangen, ofwel de gebruikelijke naam in het geval van een straat zonder officiële naam, ofwel de naam van een plaats in het gebied of de buurt in het geval van een volledig nieuwe straat. Deze plaatsnaam kan worden ontleend aan kadastrale documenten. Let op. - Een andere mogelijkheid voor straten die al een naam hebben, is om een naam te kiezen die gerelateerd is aan de oude naam: Kerkstraat > Sint-Pieterskerkstraat of Sint-Pietersstraat; plein > naam van de oude gemeente + plein.

2. Bij gebrek aan een traditionele naam zijn beschrijvende namen te verkiezen, d.w.z. namen die gebaseerd zijn op een kenmerk van de straat: de plaats waarheen ze leidt; de belangrijke gebouwen die erlangs staan; de vorm van de straat (Langestraat); de bijzondere vegetatie die in de buurt te vinden is; enz.

3. Namen die geïnspireerd zijn door de geschiedenis en folklore van de plaats zijn ook heel goed.

4. Wanneer deze verschillende mogelijkheden zijn uitgesloten, moeten we, vooral in wijken waar meerdere nieuwe straten tegelijk worden aangelegd, onze toevlucht nemen tot meer arbitraire namen, d.w.z. zonder verband met de plaatselijke realiteit. Abstracte, boekachtige begrippen moeten echter worden vermeden, ten gunste van zeer concrete realiteiten, die betrekking hebben op de natuur en het dagelijks leven. Als er een hele nieuwe wijk wordt gecreëerd, is het een goed idee om namen te kiezen op basis van een thema, bijvoorbeeld planten, kunstenaars, enz.

- Een algemene opmerking over persoonsnamen. - Als de personen in kwestie al meer dan vijftig jaar dood zijn, is er normaal gesproken geen bezwaar te maken.

We accepteren geen namen van levende personen, behalve van staatshoofden. Voor leden van de koninklijke familie moet toestemming worden gevraagd aan de koning via de minister van Binnenlandse Zaken. In het geval van mensen die minder dan vijftig jaar dood zijn, is het belangrijk om ervoor te zorgen dat hun namen het verdienen om herinnerd te worden door toekomstige generaties over vijftig jaar of meer, omdat hun werk of hun rol bijzonder opmerkelijk was. Het is natuurlijk moeilijk om in alle gevallen een duidelijke mening te hebben, maar het lijkt erop dat we op zijn minst rekening moeten houden met het volgende:

- 1° Het gebruik van namen van politieke figuren (de enige bron van namen voor veel gemeenten) beperken;
- 2° Het aandeel van persoonsnamen beperken (6 op 6 nieuwe namen is bijvoorbeeld overdreven);
- 3° Namen die gekozen zijn in functie van gebeurtenissen die behoren tot het privéleven (zoals een eeuwfeest) uitsluiten;
- 4° Namen vermijden die moeilijk te schrijven en uit te spreken zijn, vooral buitenlandse namen waarvan het spellingsysteem afwijkt van het Frans: Lloyd, Allende. Lloyd, Allende. Dit geldt niet voor persoonsnamen, zoals de naam van een Engels regiment;

- 5° *Namen vermijden die misleidend of spottend zijn. Dit kan ook gelden voor andere determinanten dan persoonsnamen*¹³

Deze zitting was vervolgens gericht op het verder opstellen van de aanbevelingen in werkgroepen, voordat ze werden gepresenteerd tijdens de plenaire zitting op 30 mei.

2.4.9.30 mei 2023¹⁴

Het doel van deze zitting was om rond de tafel te gaan om de aanbevelingen van de vier groepen van de GPC in de plenaire vergadering door te nemen en over elke aanbeveling te stemmen. Het door externe partner Particitiz voorgestelde stemsysteem, bekend als “YourVoiceBox”, vermeed een eenvoudige “voor of tegen”-stemming en leverde een genuanceerder resultaat op.

Elke aanbeveling werd in stemming gebracht en elk lid kon als volgt stemmen:

- Zeer gunstig
- Gunstig
- Neutraal
- Ongunstig
- Zeer ongunstig

Dit systeem biedt een duidelijke en gedetailleerde analyse van de stemresultaten. De resultaten van “YourVoiceBox” tonen duidelijker de mate van steun voor de verschillende aanbevelingen en maken het mogelijk om de polariserende aanbevelingen te identificeren. Verschillende deelnemers betreurden echter het gebrek aan debat over de aanbevelingen, die niet konden worden gespecificeerd of verduidelijkt, zodat ze in stemming werden gebracht zonder dat erover werd gedebatteerd. Ook richtte de stemming zich op de titels van de aanbevelingen, die niet altijd de reikwijdte van de aanbeveling weergaven. Tot slot namen sommige mensen deel aan de stemmingen hoewel ze minstens de helft van de vergaderingen niet bijwoonden en niet wisten dat de notulen en het geleverde werk beschikbaar waren in een Dropbox.

3. Voorstelling van de aanbevelingen

3.1. Aanbeveling 1: Een Etterbeeks festival rond dekolonisatie creëren ¹⁵

---

¹³[12] Rapport concernant la dénomination des voies publiques en région de langue française – Toponymie & dialectologie. (s. d.). www.toponymie-dialectologie.be/fr/denomination-voies-publiques/

¹⁴ Bijlage 9

¹⁵ Bijlage 10

De eerste aanbeveling is om een Etterbeekse dag van de dekolonisatie te organiseren in het kader van de veertiendaagse van de internationale solidariteit. Het idee is om een seminarie, artistieke voorstellingen en tentoonstellingen te organiseren, evenals educatieve activiteiten voor kinderen en studenten.

De commissie stelt voor om kunstenaars uit Congo, Rwanda en Burundi en met Afrikaanse afkomst uit te nodigen en stelt ook voor dat de schepen van Cultuur dit thema opneemt in een toekomstige Kunstenaarsparcours.

Deze aanbeveling zou de betrokkenen de kans geven om zich uit te drukken en zou de inwoners van Etterbeek de kans geven om te delen en te sensibiliseren. Het zou ook zorgen voor echte zichtbaarheid binnen de gemeente.

Het is interessant om op te merken dat deze aanbeveling 18 punten kreeg bij de stemming. De meerderheid van de commissie stemde dus voor dit voorstel.

Aanbeveling	-2	-1	0	1	2
1			1	6	6
Totaal	18				

Opmerkingen van de commissie

De leden betreurden het dat ze niet eerder op de hoogte waren gesteld van het feit dat het IREP-project was stopgezet. Ze zouden dan meer aan dit punt hebben gewerkt.

3.2. Aanbevelingen 2 en 3: De acties van de personen naar wie straten en monumenten zijn genoemd in hun context plaatsen en elk spoor van de koloniale periode in de openbare ruimte in Etterbeek¹⁶

De twee aanbevelingen werden als volgt geformuleerd:

Aanbeveling nummer 2:

---

¹⁶ Bijlage 11

De acties van de personen naar wie straten en monumenten zijn genoemd in hun context plaatsen. De gemeente zou een panel van deskundigen moeten aanstellen om het bestek (vast te leggen criteria) op te stellen waaraan de korte uiteenzetting voor elke persoon moet voldoen. De te gebruiken media zullen in het bestek worden gedefinieerd (gedenkplaten, websites, brochures, enz.).

De contextualisering zal ook gericht zijn op de kenmerken van de periode waarin de straatnamen werden toegekend.

Aanbeveling nummer 3:

De verwijzingen naar het koloniale tijdperk in de openbare ruimte van Etterbeek in hun context plaatsen. De commissie beveelt verklarende borden en panelen aan, QR-codes die linken naar multimedia-inhoud, brochures, rondleidingen, evenementen, enz.

Aangezien de inhoud van deze twee aanbevelingen erg op elkaar lijkt, stellen we voor om ze in dit rapport te combineren.

Ten eerste sluiten ze perfect aan bij de doelstelling van de commissie. Het archiefwerk dat al is uitgevoerd door het IREP-project en door het begeleidingscomité zal een basislijst¹⁷ en waardevolle archieven opleveren waarmee contextualiseringsinstrumenten in de praktijk kunnen worden ontwikkeld.

Bovendien zorgt deze aanbeveling voor een evenwicht tussen het behoud van een echt spoor van het koloniale verleden en de mogelijkheid voor de verschillende generaties en bewoners van de betrokken wijken om de geschiedenis van hun wijk beter te leren kennen. Het doel is de inwoners van Etterbeek in staat te stellen hun eigen mening te vormen en zich de openbare ruimte opnieuw eigen te maken.

De tweede aanbeveling benadrukt dat de inhoud ook licht moet werpen op de periodes waarin de namen werden gekozen. De bovengenoemde tuinwijk Coquilhat heeft bijvoorbeeld net zijn honderdste verjaardag gevierd.

De derde aanbeveling drukt uit dat elke uitleg toegankelijk moet zijn voor het grote publiek. In aanbeveling 2 beveelt de commissie het gebruik van QR-codes, verklarende borden of brochures aan.

Deze twee aanbevelingen kregen een positieve stem van de commissie, met een score van 22 voor de tweede en 19 voor de derde. Geen enkel lid was tegen.

Aanbeveling	-2	-1	0	1	2
2				4	9
Aantal jetons				4	9

¹⁷ Bijlage 15

Totaal	22				
Aanbeveling 3	-2	-1	0	1	2
Aantal jetons			2	3	8
Totaal	19				

3.3. Aanbeveling 4: Een tweede, onofficiële naam toevoegen aan straatnamen, die de huidige kennis over kolonisatie weerspiegelt¹⁸

Het voorstel van de commissie is om de straatnamen die geïdentificeerd zijn een tweede naam te geven van personages uit de Belgisch-Congolese geschiedenis.

We zien hieronder dat dit een aanbeveling is met een negatieve score van bijna 0 (-1). Het is een sterk gepolariseerd idee en werd daarom niet aangenomen door een meerderheid.

Aanbeveling 4	-2	-1	0	1	2
Aantal jetons	2	3	4	2	2
Totaal	-1				

De verschillende opmerkingen van de leden van de commissie laten deze polarisatie zien. Sommigen dachten dat het een vleugje toerisme zou toevoegen, terwijl anderen het een onbeduidende maatregel vonden die geen verschil maakte voor het debat, vooral als het niet in de juiste context werd geplaatst. Bovendien zou het kunnen leiden tot een conflict met bestaande dubbele namen.

3.4. Aanbeveling 5: Straatnamen die verband houden met dekolonisatie wijzigen¹⁹

---

¹⁸ Bijlage 12

¹⁹ Bijlage 13

Voor sommige leden van de commissie is het veranderen van straatnamen een symbolische en krachtige daad. Er zijn echter een aantal redenen waarom deze aanpak niet zo gemakkelijk uit te voeren is. De meerderheid van de commissieleden was tegen deze maatregel.

Sommige leden wezen er echter op dat de titel van de aanbeveling beperkend was en zich in plaats daarvan had moeten richten op de criteria waarmee rekening moet worden gehouden als straatnamen moeten worden gewijzigd (de daden van de persoon in relatie tot hun context, het aantal inwoners van de straat, administratieve faciliteiten). Bovendien vonden sommigen dat er ook rekening moest worden gehouden met de huidige evolutie van de Etterbeekse sociologie, die niets meer gemeen heeft met die van de verstedelijking in de eerste helft van de 20e eeuw.

De leden van het begeleidingscomité merken op dat het wijzigen van straatnamen ingewikkeld, maar mogelijk is, zoals uitgelegd in punt 2.5.1.1.

De volgende tabel laat zien dat deze aanbeveling, zoals ze is gepresenteerd en waarover is gestemd, ook sterk polariserend is. Ze krijgt de meest negatieve score met -4.

Aanbeveling	-2	-1	0	1	2
5					
Aantal jetons	5	3		1	4
Totaal	-4				

Hoewel de meerderheid van de deelnemers tevreden was met de uitkomst van de stemming, uitten anderen spijt en teleurstelling over het feit dat het werk niet had geleid tot beslissingen die echte verandering teweeg zouden brengen.

4. Conclusies

Het werk van de gemengde participatieve commissie loopt ten einde op het moment dat dit rapport wordt geschreven. Het lijkt geen twijfel dat de werkzaamheden niet van een leien dakje zijn gegaan. Meermalen werden uiteenlopende meningen gehoord of duidelijk gevoeld. De leden uitten zich op basis van hun ervaring en kennisniveau. Zoveel verschillende standpunten dat het niet altijd gemakkelijk was om ze met elkaar te verzoenen. Er was ook sprake van enige trial and error op het gebied van methodologie, wat niet altijd hielp om de discussies te kaderen en tot een echt debat te leiden. De leiding van de commissie wisselde ook in de loop van de werkzaamheden. Tot slot uitten de deskundigen zelf hun ongemak over een bestek dat ongetwijfeld niet beantwoordde aan de zeer uiteenlopende verwachtingen van de

commissieleden. Deze stand van zaken kwam tot uiting in een participatiegraad die in de loop van de vergaderingen afnam en die in de ogen van sommigen de vraag oproept over het democratische gehalte van de aangenomen aanbevelingen.

Een zitting met aanvullende hoorzittingen op verzoek van de leden, evenals de participatieve methodologie die aan het einde van het proces op zeer professionele wijze werd toegepast door de consultant Particitiz, hebben bijgedragen aan het herstel van een zekere sereniteit, het scheppen van een dialoogklimaat en het bereiken van de bovengenoemde aanbevelingen. Er moet ook worden opgemerkt dat een lid van de commissie, in navolging van deze verschillende reflecties, het initiatief heeft genomen om, in samenwerking met de gemeentelijke bibliotheek Hergé, een literair evenement te organiseren rond het thema van de koloniale mestiezen. Tijdens deze avond werd het woord gegeven aan Françoise Thiry, schrijfster van “La petite valise brune”, en François Milliex, voorzitter van de Association Résolution Métis. Deze avond illustreert de positieve dynamiek die de commissie ook heeft gegenereerd.

Feit blijft dat de leden, door loting gekozen burgers of gemeentelijke mandatarissen, zich met passie en zonder vooropgezette ideeën hebben ingezet. En deze passie heeft het werk er niet altijd gemakkelijker op gemaakt, noch voor de begeleiders, noch voor de mensen uit het veld, Chantal Kesteloot en Romain Landmeters, noch voor de ambtenaar belast met participatie, Marie-Charlotte Heldenbergh, noch voor de voorzitter, Gisèle Mandaila. Alle leden waren zich hiervan terdege bewust, wat de welgemeende dankbetuigingen aan het einde van de laatste vergadering verklaart.

Concluderend, ondanks de methodologische valkuilen die inherent zijn aan dit werk, dat een primeur is, en ondanks de gepassioneerde uitwisselingen die niet altijd gemakkelijk waren, zowel vanwege de berg informatie die moest worden geassimileerd als vanwege sommige verdeeldheid zaaiende elementen die verband houden met het onderwerp van studie, dekolonisatie, is de commissie van mening dat zij er collectief in is geslaagd de basis te leggen voor een reflectie over de beste manier om concrete actie te ondernemen met betrekking tot de getuigenissen van het koloniale tijdperk in de openbare ruimte. Iedereen is zich ervan bewust dat dit werk over de koloniale gebeurtenissen niet beperkt blijven tot een politiek en juridisch kader, maar moet zij integendeel gebaseerd zijn op een dialoog waaraan het maatschappelijk middenveld moet deelnemen met het oog op de verdere ontwikkeling van een meer open, meer verdraagzame en diverse samenleving.

Tijdens de eerste drie zittingen konden de deelnemers kennismaken met de verschillende thema's en soortgelijke initiatieven die al waren ondernomen. Tijdens de volgende zittingen konden de deelnemers hun ideeën voor aanbevelingen in kleine groepen bespreken. Na het groeperen van hun ideeën in drie thema's (straatnamen en monumenten in hun context plaatsen, bewustmaking en openbare ruimten aanpassen), konden de leden voorlopige aanbevelingen formuleren. Deze werden vervolgens opnieuw geanalyseerd en verfijnd om tot de uiteindelijke aanbevelingen te komen.

Hierover werd vervolgens gestemd, hoewel sommigen de voorkeur hadden gegeven aan een plenair debat. Ondanks methodologische vragen met betrekking tot onder andere de titels van de aanbevelingen, die volgens sommigen niet altijd de reikwijdte weergaven, gaven de stemmen van de leden van de GPC sterke steun aan drie van de aanbevelingen, namelijk:

- Een thematisch en artistiek evenement rond dekolonisatie creëren in Etterbeek en dit thema integreren in de bestaande programmering, zoals het Kunstenaarsparcours en het Najaar van de Solidariteit.
- De acties van de personen naar wie straten en monumenten zijn genoemd in hun context plaatsen en dat door gebruik te maken van verschillende informatiemiddelen.
- De sporen van het koloniale tijdperk in de openbare ruimte van Etterbeek in hun context plaatsen door een beroep te doen op een panel van deskundigen die de inhoud zullen opstellen op basis van de archieven die het werk van de commissie hebben geholpen, maar door het spectrum te verbreden.

De twee aanbevelingen die niet werden goedgekeurd in de reeds vermeld methodologische context:

- Een tweede, onofficiële naam toevoegen aan straatnamen, die de huidige kennis over kolonisatie weerspiegelt
- Straatnamen die verband houden met dekolonisatie wijzigen

Dit pilootproject, opgestart door de gemeenteraad van Etterbeek, was een verrijkende participatieve ervaring waaruit we alle lessen moeten trekken en die aantoonde dat het mogelijk was om rond zo'n symbolisch en belangrijk thema te handelen en elkaar te begrijpen. In een tijd waarin onze samenlevingen verdeeld zijn, kunnen we er zeker van zijn dat de gemeenteraad de conclusies van dit comité zal opvolgen en in de komende maanden deskundigen zal kunnen belasten met de voortzetting van het pedagogische werk dat door de leden van de commissie werd opgestart, alsook anderen zal kunnen belasten met de taak om via kunst en cultuur een sensibiliseringsdynamiek te creëren voor alle Etterbekenaren, zodat ze meer te weten komen over de geschiedenis van hun wijk en hun gemeente.

Aan het einde van deze werkzaamheden willen we in het bijzonder mevrouw Marie-Charlotte Heldenbergh bedanken voor haar inzet in de samenstelling en de opmaak van de elementen waaruit dit rapport bestaat.

Michel Bastin

André du Bus

Rapporteur in naam van de burgers

Rapporteur in naam van de mandatarissen

5. Bijlagen

Bijlage 1. Zitting van 9 februari 2022

Le passé colonial dans l'espace public à Etterbeek
Contextes, méthodes et définitions

Chantal Kesteloot (AE - CEGES)
Romain Landmeters (UCLouvain Saint-Louis)

Commissie participatieve - passé colonial -, Etterbeek, le 9 février 2022

Colonisation et espace public en 2022
Contexte et glossaire (dé-)colonial

Romain Landmeters

Commissie participatieve - passé colonial -, Etterbeek, le 9 février 2022

Contexte

- 2010 : 50e anniversaire de l'indépendance du Congo
- David Van Reybrouck, Congo. Une Histoire, Actes Sud (2012)
- Hiver 2011-2012 :
  - Émeutes à Matonge
- Place Patrice Lumumba (30 juin 2018)

Commissie participatieve - passé colonial -, Etterbeek, le 9 février 2022

Contexte

- Christophe Colomb (1453-1506)
- Edward Colston (1636-1721)
- Cecil Rhodes (1853-1902)
- Léopold II (1835-1909)
- Émile Storms (1846-1918)

Commissie participatieve - passé colonial -, Etterbeek, le 9 février 2022

Contexte

- Réouverture du Musée Royal de l'Afrique Centrale - AfricaMuseum (décembre 2018)
- Restitution des œuvres
- Restitution des restes humains

Commissie participatieve - passé colonial -, Etterbeek, le 9 février 2022

Contexte

- Répercussion du Mouvement « Black Lives Matter » en Belgique (7 juin 2020)
- Regrets exprimés par le Roi Philippe à l'occasion du 60e anniversaire de l'indépendance congolaise (30 juin 2020)

Commissie participatieve - passé colonial -, Etterbeek, le 9 février 2022

Contexte

■ Commission (Fédérale) spéciale Congo (juillet 2020)

- Pré-rapport (octobre 2021)
  1. Violence coloniale
  2. Continuités entre État indépendant du Congo et Congo belge
  3. Réfutation de l'approche binaire

- Lien indéniable entre colonisation et racisme (négrophobie) structurel
- Décolonisation de l'espace public

Commission parlementaire « passé colonial », Bruxelles, le 20 février 2022

Contexte

- Révision sur les droits fondamentaux des personnes d'ascendance africaine au Congo (Parlement européen, 20/02/2022)
- Révision relative à la décolonisation structurelle de l'éducation de l'espace public en Belgique dans le cadre d'un débat de dialogue de la mémoire (Parlement européen, 27/07/2022)
- Proposition de résolution pour mettre en place un plan national, structurel, relatif à l'éducation culturelle belge et à ses conséquences (Parlement UE, 12/07/2022)

Commission parlementaire « passé colonial », Bruxelles, le 20 février 2022

Glossaire

1. Colonisation/Colonialisme

- Colonisation = l'établissement de la souveraineté d'un État sur des territoires situés en dehors de ses frontières (nationales) et le peuplement de ces territoires par des colons
  - Première séquence de colonisations (XVe-début XIXe siècles)
  - Seconde séquence de colonisations (XIXe-XXe siècles)
- Colonialisme = idéologie prévalant et justifiant l'exploitation par une puissance politique de territoires non intégrés à son espace (national) et considérés comme sous-développés (économiquement, technologiquement mais également culturellement)

Exemple : Claude Lévi-Strauss, *Dictionnaire de la colonisation* (1960), *Le passé colonial* (2007) ; Gilles Casanova, *Le colonialisme et l'impérialisme* (1978), *Le colonialisme* (2007) ; Gilles Casanova, *Le colonialisme* ; le Journal *Jeune Afrique* (2014), *Dictionnaire de la géopolitique*, Paris, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2008, p. 114-115.

Commission parlementaire « passé colonial », Bruxelles, le 20 février 2022

Glossaire

2. Décolonisation/Décolonialiser

- La décolonisation comprise comme processus historique d'émancipation durant lequel les peuples colonisés accèdent à l'indépendance.

Commission parlementaire « passé colonial », Bruxelles, le 20 février 2022

Glossaire

2. Décolonisation/Décolonialiser

- La décolonisation/décolonialisation comprise comme concept ou démarche épistémologique qui le postule la continuité de rapports de pouvoir hérités de la colonisation dans les sociétés post-coloniales
  - Cf. Inspiration des postcolonial studies, des subaltern studies, etc.

Commission parlementaire « passé colonial », Bruxelles, le 20 février 2022

Un exemple de travail sur la décolonisation

Les universités belges et leur gestion du passé colonial.

Rapport du Groupe de travail Interuniversitaire Passé colonial (GReP-LIR), août 2020 - septembre 2021

- Présidents : Odoobert (KULeuven)
- Membres : Marie-Sophie (Université de Liège), Ghislaine Oly (Université de Liège), Dorothée Hainin (ULB), Siss Kankouane (UGent), Jean-Pierre Kanguemba Tshibangu (Université de Namur), Raphaël Lemaire (ULB), Sébastien Luyckx (ULB)
- Co-éditeurs : Université de Liège, Université de Namur, Université de Valenciennes (Université de Valenciennes) et Université de la Méditerranée (Université de la Méditerranée)

http://www.greplir.be/communique/20211207_Guide_du_pass%C3%A9_colonial.pdf

Commission parlementaire « passé colonial », Bruxelles, le 20 février 2022

Glossaire

3. Histoire/Mémoire

- **Mémoire** = toute représentation du passé partagée par une société ou un groupe social. La mémoire comporte une dimension affective, voire émotionnelle, elle est un facteur d'appartenance au groupe et d'identité, qu'elle soit spatiale ou historique, elle procède par sélection (certaines époques du passé retiennent plus d'attention que d'autres) et peut, que ce soit volontairement, se baser davantage sur le présent que sur le passé. Elle constitue un principe essentiellement sélectif du passé. La mémoire des peuples par la médiation politique et idéologique, par la tradition, les arts, la culture, la presse écrite, les jeux vidéo, les émissions télévisées, les médias, la musique, etc.
- **Histoire** = connaissance analytique du passé élaborée collectivement et conceptualisée par les historiens, à l'aide d'une épistémologie et d'une méthodologie qui leur est propre.

Source : www.cecilia.be, ouvrage collectif www.cecilia.be intitulé "Histoire, Mémoire, Identité 1999-2004" à l'occasion de la célébration du 100e anniversaire de l'indépendance de la Belgique. Ce livre est disponible en français, néerlandais et allemand. www.cecilia.be

Commission participative / passé oral, Bruxelles, le 3 février 2022

Les noms de rues De quoi parle-t-on?

- Dérivés du néerlandais
- Une racine celtique
- Deux composantes
  - Terme générique
    - Lieu (généralisé, ancien...)
  - Terme spécifique

Commission participative / passé oral, Bruxelles, le 3 février 2022

À quoi servent les noms de rues?

- Fonction primaire de type utilitaire
  - Orientation spatiale
  - Orientation administrative (évaluation et classement) dimension juridique de la ville
  - Caractère unique de chaque lieu précis (évaluation de l'habitat)
- Fonction symbolique et culturelle
  - Terme de communication, message oral et écrit
  - Transmission d'un passé, intégration dans le vécu (message aux générations futures)
  - Il incarne ainsi une mémoire, du passé au futur
  - Terme de référence un lieu de lieu
  - Outils de communication orale, auto-orientation
  - Dimension pédagogique
    - "Ranger du temps" à travers les lieux
  - Contient une mémoire collective (toponymie)
  - Dimension d'identification

Commission participative / passé oral, Bruxelles, le 3 février 2022

La charge symbolique

- Utiliser une dimension utilitaire pour y intégrer du symbolique
- Une fonction symbolique d'autant plus importante si
  - Caractère de lieu
  - Importance d'un autre espace symbolique
  - Dimension générique forte, identité territoriale
  - Nouveauté administrative

Commission participative / passé oral, Bruxelles, le 3 février 2022

Renforcer le dispositif symbolique

Rue Aviateur Thieffry

La rue est renommée en avril 1922, le lieu (Avenue César Desmet), est inauguré le 20 juillet 1922. Le street art fut créé en avril le 20 septembre 2015.

Commission participative / passé oral, Bruxelles, le 3 février 2022

Etudier les noms de rues: comment et pourquoi?

- Livre d'histoire à lire d'abord
- Approche de type interdisciplinaire et érudite
- Analyse de l'acte de dénomination dans un contexte social, rôle de l'Etat et un regard de l'Etat parqué, division du savoir géographique
- Champ riche en sources de plusieurs disciplines (géographie, histoire, philologie, linguistique, sociologie...) enrichi récemment de la sociologie, l'histoire sur l'épave publique
- Canal national - (Seine, Rhône, Rude...) domaines qui font référence à nos jours
- Méthode pour la géographie et, en particulier, la - pour géographes -

Commission paritaire - passé et futur, Bordeaux, le 21 février 2022

Quelles dénominations?

- Nomenclature liée à l'usage, à la localisation, à la fonction, histoire, présence géographique, émanant de communautés/associations, regards de la nomenclature officielle
- Nomenclature historique
- Nomenclature mémorielle de générique
  - Tourisme de la Méditerranée française
  - Mémoire à l'histoire pour régénérer le réseau et améliorer l'habitat

Commission paritaire - passé et futur, Bordeaux, le 21 février 2022

Quelle procédure?

- Histoire locale
- Compétence communale
  - La dénomination des voies nouvelles est de la compétence exclusive du conseil
  - Changement de noms fait l'objet de délibérations au conseil communal
  - Cela ne fait l'objet d'aucun avis de l'Etat, des services de l'Etat
- A partir de 2018, le conseil communal se voit habilité à solliciter la dénomination des voies publiques, qui se fait pour donner un nom à une rue qui n'est pas créée, ou pour changer un nom existant.

Commission paritaire - passé et futur, Bordeaux, le 21 février 2022

Les pouvoirs locaux, seuls maîtres à bord?

- Le pouvoir de la création d'une voie est approuvé par arrêté royal
- La dénomination des voies est de la compétence des communes
- Décret des Gouvernements de Diversité (2017), Décret royal de 2011
- Commission royale de toponymie (2011) (désormais dénommée de la toponymie)
- Norme de l'Institut géographique et de statistique (Institut géographique national)
- 2010, consultation du Gouvernement de la Commission
- 2012, consultation Commission royale de toponymie, avis d'un avis (2012 consultation nationale 1/12)
- 2018, création d'un nom officiel, mission de l'Etat, avis de la Commission de toponymie, consultation des habitants

Commission paritaire - passé et futur, Bordeaux, le 21 février 2022

Quelles recommandations?

- Noms liés à la vision, à la mesure de l'environnement, à l'histoire de la commune
- Noms inspirés de l'histoire, des visions
- Noms de personnes célèbres (sage, héros, héros royal)
- Créer l'identité de une voie grande proximité
- Des rues au nom mal vu, trop étroit, trop long
- Changement de générique
- Consultation des habitants

Commission paritaire - passé et futur, Bordeaux, le 21 février 2022

Quelle mémoire?

- Mémoire locale
- Mémoire régionale
- Mémoire nationale
- Mémoire internationale
- Mémoire générique
- Mémoire administrative
- Mémoire géographique

Commission paritaire - passé et futur, Bordeaux, le 21 février 2022

Strates historiques dans l'espace public bruxellois

- Tradition / Invention et le rôle de l'Etat belge
- La colonisation
- La Première Guerre mondiale
- La Seconde Guerre mondiale

Commission parlementaire pour l'espace public de Bruxelles, le 21 Juin 2022

« Empreintes » coloniales

- Une rue qui évoque la colonisation, c'est quoi?
  - « Empreintes » (Thibaut Janssens)
  - Des noms de rues d'autres pays qui peuvent en dire beaucoup plus que les noms
- Plusieurs catégories
  - Noms de personnes, institutions
  - Noms de lieux mais utilisés comme zone
  - Noms de produits, vins
  - Noms dans le langage & usage
- De la difficulté de déterminer un nombre précis

Commission parlementaire pour l'espace public de Bruxelles, le 21 Juin 2022

Vers un espace public renouvelé?

- Evoluer (positif), démocratique
- Bruxelles, 2e ville la plus multiculturelle au monde
- Espace public inclusif, regroupe l'espace public à l'heure de notre réalité
- Démocratie de proximité
- Quel lien avec une « propriété publique » (question : est-ce que ça peut ?)
- Quelles possibilités pour les appropriations positives/nouvelles? Que doit rendre l'espace public?
- Des implications en termes matériels
- Des changements de mentalité
- Gestion de données

Commission parlementaire pour l'espace public de Bruxelles, le 21 Juin 2022

L'absence

- "On n'aime d'être absent que son seul être absent, son être absent à soi." (Monsieur de La Fayette, 1688, Lettre à l'empereur)
- « Il faut de l'absence pour qu'apparaisse le sens sous le signe » (Jorge Luis Borges)
- Angles morts de la représentation (jeux de représentations)
- Mémoire : la représentation présente d'une chose absente (Paul Celan)
- La question de l'oubli?
- L'espace public, un lieu inclusif?

Commission parlementaire pour l'espace public de Bruxelles, le 21 Juin 2022

Réflexions pour un débat

- Quel espace public, problèmes de l'entrepreneuriat
- Conscience collective d'un maître mais aussi d'un invité pour l'espace public
- Evoluer des modèles et de notre regard sur le passé
- Quel rôle pour l'espace public à l'heure de notre réalité en tant qu'espace d'inclusion sociale
- Des initiatives innovantes
- Nécessité d'un travail de pédagogie autour de changements matériels / symboliques
- Quel « positif » au « négatif » des données
- Conscience à approfondir dans sa globalité
- Le « Square Carlos Luminoso » en débat

Commission parlementaire pour l'espace public de Bruxelles, le 21 Juin 2022

Sources

- Dictionnaire de la Ville de Bruxelles
  - Dictionnaire du Dictionnaire de la Ville de Bruxelles
  - Paris 1988
- Dictionnaire de la Ville de Bruxelles, Dictionnaire de la Ville de Bruxelles, Paris 1988, 2018-2019
- Répertoire de la Région de Bruxelles-Capitale
- Site internet: <http://www.brussels.be/fr>

Commission parlementaire pour l'espace public de Bruxelles, le 21 Juin 2022

Verslag van de tweede vergadering van de gemengde participatieve commissie van Etterbeek om te debatteren over de koloniale tekens in de openbare ruimte, dinsdag 19 april

De tweede vergadering van 19 april was gewijd aan de feedback over een ervaring in Gent en aan de voorstelling van het rapport “Voor de dekolonisering van de openbare ruimte in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest” op vraag van Pascal Smet.

Eline Mestdagh, historicus en doctoraatsstudente FWO, heeft toelichting gegeven bij de participatieve aanpak van de stad Gent, die al snel overstapte van dekolonisatie van de publieke ruimte naar een systemische analyse van discriminatie en structurele onrechtvaardigheid binnen een stad. Het is een aanpak die een groot deel van de bevolking heeft bereikt via een toename van conferenties, workshops, wandelingen en debatten. En het hielp om de aanbevelingen in een veel breder kader te plaatsen. Dit omvatte niet alleen actief beleid om racisme te bestrijden en permanent dekoloniaal onderwijs, maar ook het beheer en de inrichting van de openbare ruimten, onderwijs en jeugdbeleid, cultuur (de befaamde Zwarte Piet), vertegenwoordiging en internationaal beleid.

De spreker vermeldde de risico's die inherent zijn aan een dergelijke aanpak: het risico dat men zich op het verleden concentreert terwijl de actie op de toekomst gericht zou moeten zijn (hoe Gent er morgen zou moeten uitzien), het risico dat men zich beperkt tot concrete, zichtbare en dus geruststellende acties, ten nadele van een globale en dus evoluerende visie. En het risico om de rijkdom van het proces zelf, dat tot een mentaliteitsverandering heeft geleid, uit het oog te verliezen. Dit is wat er op het spel staat wanneer participatieve processen correct worden uitgevoerd. Dit werk heeft ertoe geleid dat de stad een programma heeft aangenomen dat gericht is op *“het bouwen aan een gedeelde toekomst waarin we een inclusieve stad bouwen waarin elke burger zich erkend en gewaardeerd voelt”*.

Het is een benadering die is gestart vanuit een uitdaging (dekolonisatie) die verband houdt met het verleden en die leidt tot een inclusief project dat gericht is op de toekomst.

De presentatie van het “Brussels rapport voor de dekolonisering van de openbare ruimte” werd gegeven door Yasmine Zian (historica ULB). Ze heeft haar onderwerp ingeleid met een lang onderscheid tussen dekolonisatie en dekolonialiteit. Dekolonisatie verwijst naar de historische processen van bevrijding van de status van kolonie en toegang tot onafhankelijkheid. Het eerste land was Ghana in 1957. Dekolonialiteit verwijst eerder naar de vele postkoloniale studies en stromingen die gericht zijn op het identificeren van specifieke kenmerken van de bevolking van voormalige koloniën (oosterlingen, Afrikanen, Congolezen), maar die vooral (en *in fine*) gericht zijn op het erkennen van zichzelf - een voormalige koloniale natie - als verschillend van anderen. Kennis is nooit neutraal, herinnerde de spreker ons eraan, en het stelt ons in staat onszelf te situeren door te proberen verschillen te objectiveren. Deze inleiding benadrukte de huidige uitdaging, namelijk om van de openbare ruimte een plaats van radicale gelijkheid te maken, zonder alle tekenen die deze verschillen in stand kunnen houden. Dit betekent het erkennen van de verbanden tussen het

koloniale verleden en de discriminatie van zwarte mensen, het erkennen van de legitimiteit van het in twijfel trekken van de herinneringselementen van dit koloniale verleden, het belang van het zichtbaar maken van de geschiedenis van de Afrikaanse aanwezigheid in de openbare ruimte en het belang van het diversifiëren van de verhalen over dit onderwerp.

Geconfronteerd met deze uitdagingen maakte de spreekster alle leden ook bewust van de politieke betekenis van hun beslissing, of gebrek aan beslissing.

De presentatie ging verder met de definitie van dekolonialiteit die in het rapport wordt gebruikt: *Een dekoloniale openbare ruimte is geen ruimte waaruit alle sporen van het koloniale verleden werden verwijderd, maar een die vrij is van materiële elementen die nog steeds ongelijke verhoudingen promoten tussen de voormalige witte 'beschaver' en de voormalige zwarte gekoloniseerde, en die een ideologie voortzetten van racisme en ongelijkheid onder burgers van eenzelfde land op basis van huidskleur.*

Dit werd gevolgd door een kort debat over de artistieke waarde van een werk in de openbare ruimte en de verschillende interpretaties die ervan gemaakt kunnen worden. De spreekster verduidelijkte haar gedachtegang: *Zodra het element koloniale onderwerping oproept en eraan herinnert, heeft het geen plaats meer in de openbare ruimte. En als kunstenaars het beeld waarderen, dan hoort het in een museum thuis.*

De volgende bijeenkomst is vastgesteld op 14 juni.

Bijlage 3. Zitting van 14 juni 2022

PV – CPM 14/06/2022

Inleiding door mevrouw Mandaila met herhaling van het kader van de zittingen:

1e vergadering (9 februari) met uitleg over het werkkader

2e vergadering (19 april) met casussen in andere openbare ruimten (Gent, Brussels Hoofdstedelijk Gewest)

De agenda van de derde vergadering is als volgt:

- Inleiding over het historisch onderzoekwerk
  - Algemene opmerkingen over het archiefcorpus als geheel (CK – 10')
  - Generaal Tombeurstraat en Generaal Jacqueslaan (RL – 15')
  - Q/R – 20'
- Nadenken over de thema's die moeten worden behandeld tijdens de volgende zittingen – 60'

Het doel van deze derde zitting is om de discussies concreet te maken, om de koloniale sporen in Etterbeek ter sprake te brengen en om reflectie uit te lokken, in het bijzonder over het werk van historisch onderzoek, door te laten zien met wat voor soort document we kunnen werken, wat we eruit kunnen halen, de archieven, contextualisering, enz. Het is niet de bedoeling om het lot te bepalen van de twee straten in kwestie. **Keuze van de sprekers**

De volgende sprekers zullen worden gekozen op basis van de behoeften van de commissie en de verschillende thema's die tijdens toekomstige zittingen aan bod zullen komen.

Medevoorzitterschap

Het huishoudelijke reglement vermeldt dat een medevoorzit(s)ter moet worden gekozen. Als u verkozen wilt worden als medevoorzit(s)ter, stuurt u een e-mail naar participatie@etterbeek.brussels met uw motivering (maximaal 250 woorden).

Presentatie van Chantal Kesteloot

Waaruit bestaat het koloniaal erfgoed in Etterbeek

Er zijn ongeveer 185 wegen in de gemeente, waarvan er 26 een koloniale oorsprong hebben. Etterbeek heeft over het algemeen een sterk historisch verleden. We vinden er sporen van de wereldoorlogen, het koloniale tijdperk, politici, religieuze persoonlijkheden en gemeenschappen, enz. Dit is zeer bijzonder, er is geen equivalent in Brussel wat betreft de vertegenwoordiging van het koloniale verleden.

De meeste van deze straatnamen werden toegekend tussen de oorlogen. In die tijd kende de gemeente een sterke demografische groei, waardoor nieuwe wijken moesten worden gebouwd en namen moesten worden gegeven aan de nieuwe verkeersaders.

Het is interessant om te zien hoe het college zijn naamkeuze rechtvaardigt in termen van de historische context van die tijd. In deze belangrijke periode vinden we namen die verband houden met zowel de Eerste Wereldoorlog als de kolonisatie. De algemene filosofie van die tijd wordt

weerspiegeld in deze zin: “Gemeentebesturen hebben de plicht om de verdiensten en opmerkelijke daden van hun medeburgers te erkennen en zo het land te helpen verheerlijken”.

Een van de meest emblematische voorbeelden is de tuinwijk Coquilhat. In 1923 werd een project gelanceerd om een nieuwe wijk met 92 sociale woningen te creëren, doorkruist door 6 nieuwe wegen. Alle straten van deze woonwijk hebben een link met Congo.

- Zo “besloot het College om de openbare wegen in de tuinwijk, die vlakbij de kazerne was aangelegd, de volgende namen te geven” (20/9/1923)
  - Generaal Fivéstraat
  - Luitenant Jérôme Beckerstraat
  - Camille Coquilhatstraat
  - Baron Dhanisstraat
  - Luitenant Lippensstraat
  - Kommandant Ponthierstraat

Rinsdellewijk

- Januari 1929. Er worden dertien nieuwe wegen aangelegd. De door het college voorgestelde namen waren ter herinnering aan de Eerste Wereldoorlog (9) en de kolonie (4).
- Motivering: “het college, dat de daden van onze soldaten tijdens de verschrikkelijke oorlog van 1914-1918 in herinnering wil roepen, evenals de heldenmoed en zelfopoffering van onze kolonisten en missionarissen...”.

Andere motivaties en factoren speelden een rol, in het bijzonder in de naamswijziging van bestaande straten. Dat is bijvoorbeeld het geval voor de kolonistenstraat die al bestond in Watermaal. Die krijgt daarom de naam Majoor Pétilon.

In 1924 werd de Eeuwfeestlaan omgedoopt tot Generaal Wangerméestraat, omdat de inwoners wilden dat de stad hem eer zou bewijzen.

In 1928 verving de Generaal Jacqueslaan de Krijgslaan.

In 1936 werd de La Campagnestraat hernoemd omdat deze werd verward met het kruispunt “Ma Campagne”. Ze werd onderverdeeld in drie delen: de Generaal Tombeurstraat, de Ruandastraat en de Generaal Henrystraat.

Het de Broquevilleplein wijzigde in 1939 van naam en werd het Leopoldstadplein 1949. Hoewel Etterbeek probeerde vast te houden aan deze naam, won Sint-Lambrechts-Woluwe uiteindelijk de strijd.

In de archieven vinden we verschillende documenten die het proces van het benoemen of hernoemen van een straat laten zien, waaronder briefwisselingen, biografieën van geëerde persoonlijkheden en krantenknipsels. Deze historische bronnen geven een beter inzicht in de logica van die tijd en de beweegredenen van de verschillende betrokkenen.

Casestudy – Presentatie door Romain Landmeters

Allereerst zijn hier enkele biografie-elementen om hen te kunnen situeren. U zult zien dat ze allebei een gelijkaardig parcours hebben.

Baron Charles Tombeur

- Geboren in Luik op 4 mei 1867 en overleden in Brussel op 2 mei 1947
- Krijgsschool
- Kapitein-commandant 2e klas van de Onafhankelijke Congostaat (1902)
- Lid van de hervormingscommissie die door Leopold II werd opgericht na de onderzoekscommissie naar de wantoestanden in de Onafhankelijke Congostaat (1905)
- Districtscommissaris (1907) [...] Rijksinspecteur in de provincie Katanga (1912)
- Beroemd om zijn overwinning bij Tabora met de Force publique (20/09/1916)
- Vicegouverneur van Belgisch Congo (1917-1920)
- Baron Tombeur van Tabora (1926)

Baron Jules Jacques de Dixmude

- Geboren in Stavelot op 24 februari 1858 en overleden in Brussel op 24 november 1928.
- Krijgsschool (1883)
- Ter beschikking gesteld van de Onafhankelijke Congostaat (1887)
- 4 opeenvolgende verblijven in Congo (1887-1890; 1891-1894; 1895-1899; 1902-1905), voornamelijk voor rekening van de Antislavernijmaatschappij van België.
- Majoor (1907) [...], kolonel (1914) [...] luitenant-generaal (1916)
- Held van de Eerste Wereldoorlog voor het stoppen van de opmars van het Duitse leger in 1914 bij Dixmude.
- Baron Jacques de Dixmude (1919)

De naam Generaal Tombeurstraat werd toegekend toen Generaal Tombeur nog leefde.

Voor Generaal Jacques was het een echte wens om hem eer te bewijzen. Hij was zowel een pionier van Congo als een held van de Grote Oorlog. We zien twee elementen die het onderzoeksveld verbreden in de slides van de begeleiders. Maar is dit echt genoeg? We moeten zien wat de rol van de soldaten was en wat hun conflicten waren.

Drie denkpijlen:

- Archieven geven geen antwoord op alle vragen. Een bredere aanpak is nodig.
- Er moet dieper worden ingegaan op het Congolese aspect van de twee personen.

- Het zou interessant zijn om de situatie in Etterbeek te vergelijken met andere herdenkingsplaatsen.

Dankzij deze presentaties hebben we een toegangspoort tot andere bronnen en worden we ons bewust van de complexiteit van de uitdagingen die bij de analyse komen kijken.

Vragen/Antwoorden/Opmerkingen

- Om de feiten te reconstrueren, moet men de bewijsstukken doornemen.
- Wat werd aan aangehaald in de Onderzoekscommissie naar de wanbehandeling in de Onafhankelijke Congostaat?
  - Deze commissie werd in 1904 opgericht naar aanleiding van de [zaak van de afgehakte handen](#), om te onderzoeken of er in bepaalde delen van het grondgebied mishandelingen werden gepleegd tegen de inheemse bevolking, hetzij door particulieren, hetzij door ambtenaren van de Staat en om alle nuttige verbeteringen te melden.
  - Die commissie bestond uit 4 magistraten, waaronder een Zwitser en een Engelsman. De meeste beschuldigingen van deze commissie bleken waar te zijn.
- Deze commissie was een van de middelen die Leopold II gebruikte om te reageren op de campagne tegen zijn koloniale onderneming in die tijd, vooral in Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Wat was de Antislavernijmaatschappij van België?
  - Toen Leopold II aan zijn koloniale avontuur begon, was de strijd tegen de slavernij een van de belangrijkste argumenten in zijn campagne. Op basis hiervan werden verschillende filantropische verenigingen opgericht.
- Jules Jacques werd beschuldigd van vrijwillige doodslag. Hoe werd dit beoordeeld? Er is nog werk aan de winkel om de historische waarheid aan te passen aan de normen van die tijd en die van vandaag, vooral op het vlak van justitie. Het is belangrijk om te benadrukken dat Belgen en Congolezen niet op dezelfde manier werden beoordeeld.
- Er is een enorme kloof tussen de legitimiteit van het koloniale project en de realiteit op het terrein. Historische documenten kunnen helpen om de vertekeningen te meten.

Werkperspectieven

- Voortbouwen op de ervaring van de stad Gent en een breder perspectief aannemen met een sociale dimensie
- De werkzaamheden van de commissie heroriënteren op haar educatieve taak, met de creatie van lesmateriaal en contextualiseringswerk om het bewustzijn te verhogen, te informeren en toekomstige generaties te mobiliseren.
- In eerste instantie duidelijk definiëren wat er bedoeld wordt met contextualisering en het eens worden over de noodzaak van contextualisering. Het eens worden over een biografie van de mensen die verheerlijkt zijn door de toekenning van een straatnaam is een kolossale taak die niet binnen de opdracht of het mandaat van de commissie valt.
- Het werk van de commissie positioneren ten opzichte van het werk dat werd uitgevoerd in het kader van het IREP-project, dat op 19/04 kort werd voorgesteld.
- Contextualisering is niet genoeg. Het eens worden over een gedeelde en inclusieve visie op de openbare ruimte, waarbij een uniforme visie wordt vermeden en rekening wordt gehouden met de demografische trends in Brussel. Openstaan voor andere standpunten en perspectieven, andere soorten herinneringen waarderen. We stellen bijvoorbeeld voor om organisaties uit te nodigen die zich bezighouden met gender (L'architecture qui dégenre), jongerenorganisaties die zich bezighouden met dit thema (Samarcande) en zelfs voormalige kolonialisten (Mémoire du Congo).

- Vertrekken van de lijst van 26 straten en andere monumenten als uitgangspunt (te verspreiden onder de leden).
- Zou het veranderen van de straatnamen niet betekenen dat we een stukje geschiedenis verliezen? Maar tegelijkertijd willen we geen namen van “slechte” mensen. We moeten de situatie analyseren om een middenweg te vinden.

Conclusie

De geest van de motie is om de openbare ruimte tot rust te brengen om de samenhang binnen de gemeente en haar inwoners te bevorderen. Dat is waar we naar toe willen met deze commissie.

Het idee is om samen na te denken over hoe we koloniale verwijzingen in de openbare ruimte kunnen heroverwegen, wat we moeten behouden en wat niet. We kunnen ook bepaalde namen veranderen/verwijderen als ze onmogelijk in een context te plaatsen zijn of als ze te aanstootgevend zijn.

Volgende zittingen

- 18 oktober

- 14 december _

GEMENGDE COMMISSIE ETTERBEEK

18 OKTOBER

Tijdens de vergadering van de gemengde commissie voor de dekolonisatie van de openbare ruimte in Etterbeek luisterden de deelnemers eerst naar een inleiding van de voorzitter van de commissie, mevrouw Mandaila, die hen herinnerde aan haar rol en de verbintenissen van de gemeente, en feedback gaf over de enquête die hen was toegestuurd.

Vervolgens heeft Martin Germau zich voorgesteld, de facilitator van Particitiz. Hij heeft het programma van de avond toegelicht en is van start gegaan met een rondje langs de tafel zodat de deelnemers hun ervaringen met het deel uitmaken van een gemengde commissie en hun behoeften konden delen. Al deze behoeften werden genoteerd op een flip-over en staan vermeld in punt 1 van dit document.

De deelnemers verdeelden zich vervolgens in subgroepen om de volgende twee vragen te beantwoorden:

- Wat motiveerde je om deel te nemen aan deze commissie?
- Is er iets in je leven dat je visie op kolonisatie heeft beïnvloed?

Alvorens over te gaan naar het tweede deel van de avond, herhaalde Chantal Kesteloot (lid van het begeleidingscomité van de commissie en historica) enkele historische feiten en legde ze uit hoe de gepresenteerde informatie was geselecteerd.

Voor het tweede deel van de avond werden de deelnemers uitgenodigd om voorstellen en ideeën voor te stellen en, indien nodig, om aanvullende behoeften aan te geven.

Alle elementen die uit deze zitting naar voren kwamen en op fiches werden genoteerd, werden opgesomd in punt 2 van dit document en gerangschikt naargelang ze overeenkwamen met behoeften, voorstellen of vragen.

Tot slot heeft de heer Jean Illi zijn onderzoeksproject voorgesteld en de deelnemers die dat willen gevraagd om deel te nemen aan zijn studie (jean.illi@ulb.be / +33 6 69 38 11 21).

Vertegenwoordigers van het project IREP (Inclusie et representatie in de openbare ruimte) zijn de voortgang van hun onderzoekswerk komen voorstellen.

De avond werd afgesloten met een woordje van de voorzitter van de commissie.

De volgende vergadering is gepland op 14 december 2022.

Eerste moment: Ervaringen en behoeften delen

Behoeften in verband met het thema

- Gebrek aan een inventaris met alle straten, borden, standbeelden die verwijzen naar het koloniale verleden van België;
- Eenzijdige presentatie => verzoek om ook de positieve elementen te benadrukken en meer context te geven // Verzoek om presentaties van andere sprekers met andere standpunten (transversale visie) => Sterk gevoel van ideologische vooringenomenheid;
- Oproep voor Etterbekenaren van Afrikaanse afkomst (in het algemeen, te weinig mensen van Afrikaanse afkomst)
- Gevoel dat al beslist werd dat de straatnamen zullen worden veranderd. Er werd herhaald dat deze perceptie fout is. Het werk van de gemengde commissie is net om aanbevelingen te formuleren.
- Gevoel dat er een kloof is tussen wat de Congolezen beleven en het werk van de gemengde commissie;
- Indruk dat geschiedenis en herinnering door elkaar lopen

Behoeften in verband met het proces

- Werkmethode wordt niet begrepen
- Vraagtekens bij de categorisering (waarom op datum en niet op historisch feit)
- Meer uitwisseling tussen deelnemers nodig

Behoeften ten aanzien van de gemeente

- Te weinig deelnemers (opnieuw contact opnemen met de deelnemers die zijn afgehaakt of hen vervangen)
- Geen antwoord van de gemeente op mails van burgers
- Geen planning op lange termijn
- Geen toegang tot de cloud met alle documentatie die werd voorgesteld tijdens de vergaderingen. In het kader van het reglement ter oprichting van de gemengde participatieve commissie heeft

de burgemeester deelgenomen aan het debat als waarnemer en heeft hij het woord genomen in verband met de ontevredenheid over aspecten van de cloud en problemen met de cloud. Hij heeft beloofd om de vraag door te geven aan de dienst Informatica zodat die een oplossing kan vinden voor de leden van de commissie.

- De opvolging van de vergaderingen is slecht, geen agenda
- De 6 maanden zijn al voorbij, hoe zit het met de verlenging van de commissie?

Tweede moment: Eerste voorstellen en bijkomende behoeften delen

Uw eerste ideeën

Vanuit methodologisch oogpunt moet worden opgemerkt dat deze voorstellen/aanvullende behoeften voortkomen uit de werkgroepen die zijn opgezet en dat ze tijdens de plenaire vergadering moeten worden besproken. In dit stadium vormen ze dus geen formele voorstellen voor het toekomstige rapport van de commissie.

- 1) Een optioneel bezoek aan de betrokken straten en gedenktekens;
- 2) De straatnamen van het “feministische en dekoloniale” parcours een permanent karakter geven;
- 3) Een algemene aanpak bedenken en vervolgens elke wijk afzonderlijk bekijken;
- 4) Ideeën of ervaringen uit andere steden in verband met het veranderen van namen of gedenktekens onderzoeken // Ervaringen in andere steden bekijken;
- 5) De bibliotheek Hergé heeft boeken aangeschaft over de koloniale kwestie (normaal gesproken stellen ze een bibliografische lijst op);
- 6) Verklarende panelen opstellen (educatief, contextueel) // De historische informatie over de personen die de straatnamen hebben gegeven aanpassen // Als we ervoor kiezen om de koloniale straatnamen te behouden, moeten we wat context/historische informatie toevoegen die goed zichtbaar is // Kleine historische panelen installeren over de oorsprong van de wijk // Buurtbewoners informeren over de straten, over de geschiedenis van de koloniale figuren die hun naam aan de straten hebben gegeven // Profielen geven van de mensen op de bordjes (de ergste folteraars, misdadigers tegen de menselijkheid identificeren en niet verwijderen);
- 7) Een informatiesessie organiseren over de profielen van de mensen die hun naam aan deze straten hebben gegeven voor de buurt en de gemengde commissie;
- 8) 2 namen behouden + contextualisering; 2 namen + gespiegelde tegenstanders;
- 9) Wat vinden bewoners van de tuinwijk? Openbare plaatsen vinden (zonder de bewoners lastig te vallen), straten, pleinen, steegjes, enz. waar we compenserende namen kunnen toevoegen;

- 10) Een mobiele telefoonapplicatie maken die een QR-code gebruikt om de historische context van de namen van straten en monumenten te geven // Kleine QR-codes voor straatnamen die linken naar een audio-uitleg;
- 11) Oproep aan de inwoners van Etterbeek, vooral die met een koloniale achtergrond, om te weten te komen wat zij vinden van de koloniale sporen in de openbare ruimte // Getuigenissen van mensen met Afrikaanse afkomst of expats;
- 12) De andere kant van de koloniale geschiedenis ontbreekt in de openbare ruimte. Ik stel voor dat we hen ook eer bewijzen;
- 13) Een muur, een ruimte geven om kunstenaars van Afrikaanse afkomst te vertegenwoordigen
- 14) Ik vind het geen goed idee om straatnamen in twijfel te trekken. Het zou beter zijn om deze namen te behouden;
- 15) De kolonisatie en de redenen voor dekolonisatie kort in context plaatsen;
- 16) Tussenkomen van iemand van stedenbouw Brussel

Bijkomende behoeften

- 1) Een duidelijke werkmethode hebben;
- 2) Meer algemene informatie;
- 3) Algemeen leeskader met categorieën (1/categorieën ontwikkelen van mogelijkheden voor wat we kunnen doen met de openbare ruimte en 2/ onze voorkeuren aangeven volgens gradaties van ernst);
- 4) Specifieke analyse en categorisering;
- 5) Uiteenlopende versies van de geschiedenis. Hoe raak je er wegwijs in? Behoeftte aan bronnen en informatie;
- 6) Behoeftte aan precieze informatie/de Leopoldperiode - context waarin de betrokken personages handelden // Contextualisering en precieze informatie over de betrokken personages // Informatie over elk van de straatnamen // Er is meer documentatie nodig (meer papieren die worden doorgegeven met bijvoorbeeld een lijst van straatnamen met uitleg over wie wie is);
- 7) Contextualisering: de tijd nemen om individueel onderzoek te doen en deze te delen;
- 8) Uitzoeken wat mensen van Afrikaanse afkomst/nieuwkomers denken;
- 9) Geïnformeerd worden over de agenda van de avond, zodat je je erop kunt voorbereiden // "In plaats van ons deze gegevens ter beschikking te stellen, stuur ze ons ruim voor de

volgende vergadering, zodat we er inspiratie uit kunnen putten en klaar zijn voor de volgende vergadering";

Algemene vragen

- 1) Algemene vraag: Ik ken niemand van de personen in kwestie.
- 2) Algemene vraag: Wat is hun parcours in België en in Congo?
- 3) Algemene vraag: In welk kader/welke missie hebben zij deelgenomen aan de Onafhankelijke Congostaat?

GEMENGDE COMMISSIE ETTERBEEK

14 DECEMBER

Op de vergadering van de gemengde commissie voor de dekolonisatie van de openbare ruimte in Etterbeek op 14 december 2022 waren 17 commissieleden aanwezig. De deelnemers luisterden eerst naar een inleiding van mevrouw Mandaila, die haar rol binnen de vergadering uiteenzette.

Martin Germeau, de procesbegeleider, schetste vervolgens de volgende fasen van de zittingen en het programma van de avond.

Marie-Charlotte Heldenbergh besprak de behoeften die de deelnemers tijdens de vorige zitting hadden geuit en schetste de stappen die de gemeente heeft ondernomen om aan deze behoeften tegemoet te komen:

- De notulen van de vergaderingen zullen systematisch naar de deelnemers worden gestuurd.
- De agenda van de vergadering en de belangrijkste documenten worden ten minste een week voor de volgende vergadering verzonden.
- Er is een Dropbox gemaakt met de documenten die tijdens de bijeenkomsten zijn genoemd, de PowerPointpresentaties en een map waarin de deelnemers alle aanvullende informatie kunnen plaatsen die ze met de rest van de groep willen delen.

De zitting werd voortgezet met een herhaling van de essentiële informatie en de gemeenschappelijke basis voor het werk door Chantal Kesteloot en Romain Landmeters.

Na een korte pauze presenteerden deelnemers die een e-mail hadden gestuurd verschillende bronnen die ze met de groep wilden delen. Sommige deelnemers vroegen om gastsprekers: Marcel Yabili en François Ryckmans. Een andere deelnemer vroeg ook om een visie op sociologie in Etterbeek (verschillende culturen en nationaliteiten vertegenwoordigd, enz.) en om dit document in de Dropbox te zetten.

Hierna werden de deelnemers uitgenodigd om in groepjes van 2 of 3 te werken aan de voorstellen die ze wilden doen in termen van een algemene strategie voor de te nemen maatregelen met betrekking tot de kolonisatie van de openbare ruimte in Etterbeek. Ze konden kiezen om te werken op basis van de voorstellen die al tijdens de vorige zitting naar voren waren gebracht of om met nieuwe ideeën te komen.

Tot slot presenteerden de groepen kort de resultaten van hun werk en sloot Martin de zitting af door het laatste woord te geven aan mevrouw Mandaila, die opgetogen was over de voortgang van het werk van de groep.

GEMENGDE COMMISSIE ETTERBEEK

15 FEBRUARI

Op de vergadering van de gemengde commissie voor de dekolonisatie van de openbare ruimte in Etterbeek op 15 februari 2023 waren 11 commissieleden aanwezig. De deelnemers luisterden eerst naar een inleiding van mevrouw Mandaila, die haar rol binnen de vergadering uiteenzette.

Martin Germeau, de procesbegeleider, schetste vervolgens de volgende fasen van de zittingen en het programma van de avond.

Een vertegenwoordiger van de dienst bevolking van Etterbeek, Gauthier Wilmet, presenteerde vervolgens gegevens over de bevolking van Etterbeek naar aanleiding van een verzoek van een deelnemer tijdens de vorige vergadering.

Een deelnemer vroeg vervolgens om tussen te komen en gaf een presentatie van twaalf minuten voor de vergadering. De meerderheid van de deelnemers die die avond aanwezig waren, stemde ervoor om de avond voort te zetten zoals gepland en door te gaan met de gesprekken in subgroepen. De mogelijkheid werd geopperd om de presentatie van de deelnemer die daarom had gevraagd te houden tijdens een zitting met extra sprekers via Zoom.

De deelnemers verdeelden zich vervolgens over verschillende tafels om de volgende vragen te beantwoorden:

“Deel één belangrijk ding dat je hebt geleerd over de koloniale kwestie tijdens deze commissie.”

- Wat is je huidige mening over het thema van de commissie?
- Is je mening veranderd sinds je deelnam? Zo ja, hoe en waarom?

Na een half uur discussie presenteerde elke tafel aan alle deelnemers een samenvatting van de discussies die in hun groep hadden plaatsgevonden.

Na een pauze herinnerde mevrouw Mandaila de deelnemers aan het kader en de precieze doelstellingen van de gemengde commissie. Ze benadrukte het belang om de focus te houden op de inrichting van de openbare ruimte voor de gemeente.

De mogelijkheid werd geopperd om een of twee extra informatiesessies te organiseren waarvoor nieuwe sprekers zouden worden uitgenodigd. Deze sessies zouden plaatsvinden via Zoom, tussen de zittingen met fysieke aanwezigheid door. Ze zouden worden opgenomen en geüpload naar de Dropbox, zodat degenen die niet aanwezig kunnen zijn, ze later alsnog kunnen bekijken.

Er werden extra aanvraagformulieren voor sprekers uitgedeeld aan de deelnemers, zodat zij nieuwe personen konden voorstellen. Zoals mevrouw Mandaila uitlegde, zullen deze aanvragen worden geanalyseerd door het organisatiecomité om ervoor te zorgen dat de sprekers echt waarde toevoegen aan de groep door extra licht te werpen op de specifieke invalshoek van de commissie.

Er werd herinnerd aan de Dropbox en de vele middelen die daar al beschikbaar zijn. Nogmaals werden de deelnemers uitgenodigd om deze te raadplegen en hun eigen bronnen te uploaden als ze dat wilden.

Een deelnemer deelde aan de vergadering dat hij er tegen was om meer sprekers te ontvangen die geen concrete link hadden met de periode waarover de commissie ging en wees erop dat het doel van de commissie niet was om het proces van de kolonisatie te maken. Een andere deelnemer wees erop dat tijdens de commissie vele perioden aan bod waren gekomen en dat de commissie zich had moeten concentreren op de betreffende perioden. Hij erkende echter dat het onderwerp kolonisatie gevoelig lag en dat, ook al was het niet het onderwerp van de commissie, hij het nodig vond om het aan te bespreken.

Na de plenaire zitting stelde Martin de 4 voorgestelde thematische groeperingen voor aan de groepen:

1. Contextualisering van de straatnamen en monumenten

2. Bewustmakingsacties

- Aan de hand van kunst
- Aan de hand van evenementen/website/seminaries/brochures

3. Wijziging van de openbare ruimte

De deelnemers verdeelden zich vervolgens in deze verschillende groepen en verfijnden de ideeën die tijdens de vorige zitting waren ontwikkeld, door ze uit te werken in “pre-aanbevelingen”-fiches. Deze fiches (en de ideeënfiches) zijn beschikbaar in de Dropbox. Deelnemers die nieuwe sprekers voorstelden, zullen persoonlijk worden gecontacteerd om hen te laten weten welk gevolg aan hun verzoek zal worden gegeven.

De zitting werd vervolgens gesloten. Er werd een blanco fiche voor pre-aanbevelingen op de Dropbox geplaatst om deelnemers wat meer tijd te geven om aan hun ideeën te werken. Dit formulier blijft nog twee weken toegankelijk vanaf de datum dat de notulen worden verstuurd. Deelnemers die nieuwe fiches willen invullen, worden uitgenodigd deze per e-mail naar het volgende adres te sturen, zodat ze voor toekomstige zittingen kunnen worden opgenomen: marie-charlotte.heldenbergh@etterbeek.brussels.

Verslag van de vergadering van 4 april 2023, via videoconferentie, van François Ryckmans en Carla Mascia.

Presentatie van François Ryckmans, journalistAuteur van artikels en conferenties over Centraal-Afrika (prekoloniaal, koloniaal en hedendaags). Auteur van het boek Mémoires noires. les Congolais racontent le Congo belge, 1940-196, uitgebreide editie in 2020. Auteur van de RTBF-internetserie Congo 1960, il y a soixante ans, du soulèvement de Léopoldville à l'assassinat de Patrice Lumumba (januari 59-januari 61). Hij werkte voornamelijk op basis van bronnen afkomstig van Congolezen.

Hij herinnerde aan de verschillende fasen van het koloniale systeem, dat begon met de komst van de Portugezen in Afrika in 1483, en beschreef vervolgens Belgisch Congo, van 1910 tot de abrupte onafhankelijkheid in 1960. De eerste periode, van 1910 tot 1940, was die van het opleggen van een staat die regels instelde; de tweede was die van de oorlog (1940-1945), waarin de oorlogsinspanningen van Congo de sociale en politieke verhoudingen veranderden; en de derde (1945-1960) was die van wat hij omschrijft als de kolonisatie van het welzijn, met de ontwikkeling van talrijke economische en sociale infrastructuren. Dit maakte echter geen einde aan een ernstige vorm van apartheid, die niet legaal was. Er werden geen maatregelen genomen om de Congolezen bij de besluitvorming te betrekken, ondanks de oproepen en eisen van de opeenvolgende regeringen en de Kerk. Dit leidde tot de paradox dat Congo het hoogste percentage werknemers in loondienst van Centraal-Afrika had (40% van de mannen), terwijl ze tegelijkertijd volledig buiten het besluitvormingsproces werden gehouden. Dit was een van de factoren die leidden tot de massale afwijzing van het koloniale systeem, die uitmondde in de onafhankelijkheid.

Terugkerend naar de periode tussen 1885 en 1910, zonder de wreedheden te minimaliseren die werden begaan in de context van de uitbuiting van rijkdommen, benadrukt hij dat deze periode vooral werd gekenmerkt door de oorlog tussen twee bezetters die streden om de bezetting van het grondgebied: aan de ene kant de slaven bezittende koningen die een derde van het grondgebied bezetten, en aan de andere kant de anti-slavernij troepen, waarvan sommige officieren bijzonder gewelddadig waren. Hij noemde een paar namen, waaronder Baron Dhanis als een echte sabelsleper.

Hij sprak ook over racisme, dat zijn oorsprong vond in de slavenhandel en slavernij en niet zozeer in de koloniale situatie. De slavenhandel reduceerde zwarte mensen tot inferieure wezens, wat hun inferieure status als slaven rechtvaardigde. Hij eindigde zijn uiteenzetting met de suggestie om een monument op te richten voor de Congolese soldaten die voor België zijn gestorven. Een manier om deze 50.000 soldaten te bedanken voor hun inzet en hulp.

Uiteenzetting van Carla Mascia, onderzoekster bij de Onderzoeksgroep Etnische Relaties, Migratie en Gelijkheid (GERME) van de Université libre de Bruxelles (ULB). Zij maakt ook deel uit van een co-creatieproject, namelijk IREP (Inclusie en Vertegenwoordiging in de Publieke Ruimte). Dat project wordt geleid door ACM (Les Amis du Collectif Mémoire Coloniale et Lutte contre les Discriminations), GERME, CBAI en de gemeente Etterbeek. Het project wordt gefinancierd door Innoviris.

In haar presentatie benadrukte Carla Mascia hoe moeilijk het is om een consensus te bereiken over kolonisatie, ondanks de vooruitgang van het onderzoek. In feite zijn de inwoners het niet eens over wat ze van kolonisatie moeten denken.

Het doel hier is om het werk te presenteren dat gedaan is met betrekking tot de vraag hoe representaties van de koloniale periode in de publieke ruimte heroverwogen kunnen worden om deze inclusiever te maken.

We zien dat de publieke opinie het nog steeds oneens is over wat er wel of niet in de publieke ruimte moet blijven, en nog meer als het gaat om de koloniale kwestie. Er is een echt probleem van continuïteit van kennis tussen individuen.

Carla Mascia, in haar hoedanigheid van sociologe, legde ons uit dat er veel onderzoek is gedaan, met veel verschillende benaderingen. Het doel van dit werk is om een kwalitatief inzicht te krijgen in alle rechtvaardigingen voor de verschillende meningen. Zonder ze te veroordelen. Het idee is om het publieke debat vooruit te helpen en een gemeenschappelijke basis te vinden.

In haar presentatie legde ze uit dat het belangrijk is om zich de vraag te stellen of de voorstellingen legitiem zijn. In de sociologie van de kunst zien we dat het gewicht van beelden ons bepaalt. Daarom zullen sommige mensen een andere mening hebben dan anderen.

We zien dat er op dit moment geen consensus is over kunst en de representatie van zwarte lichamen. Om spanningen te vermijden en te beperken, moet deze discussie goed gevoerd worden. Benadrukt moet worden dat kunst raakt aan iets diepers en fundamentelers, wat het moeilijker maakt om overeenstemming te bereiken. Er is namelijk geen consensus over wat mooi is, noch over welke kunst we wel of niet meer willen.

De representatie van het zwarte lichaam is door de jaren heen veranderd en dit viel samen met de slavernij. Deze representatie heeft een geschiedenis, het zit in ons allemaal ingebakken.

De representaties waar we aan gewend zijn lijken voor ons niet problematisch, maar voor anderen zijn ze dat wel. De moeilijkheid ligt in het zien en begrijpen waar het waardeoordeel ligt, maar ook in decentralisatie. Het is nu belangrijk om te kijken naar de punten waarover we het eens kunnen zijn en gebieden van consensus te vinden.

GEMENGDE PARTICIPATIEVE COMMISSIE IN ETTERBEEK

18 APRIL

Op de vergadering van de gemengde participatie commissie voor de dekolonisatie van de openbare ruimte in Etterbeek op 18 april 2023 waren 14 commissieleden aanwezig.

De deelnemers luisterden eerst naar een inleiding van mevrouw Mandaila, die haar rol binnen de vergadering uiteenzette en het thema waarop de werkzaamheden van de gemengde participatieve commissie betrekking hebben.

Het doel is om te kijken hoe we het debat over dit thema minder heftig kunnen maken door het op het niveau van de publieke ruimte te bespreken. Het doel van de commissie is niet om het proces te maken van het koloniale verleden of racisme.

Wat de legitimiteit van het panel betreft, wees de voorzitter erop dat de gemeente telefonisch contact had opgenomen met alle deelnemers. Kandidaturen voor het panel waren vrijwillig en als bepaalde deelnemers niet meer wilden komen, kon de gemeente hen niet dwingen deel te nemen aan de activiteiten van de commissie.

Vervolgens nam burgemeester De Wolf het woord. Hij erkende de behoefte van de deelnemers om zich uit te spreken over kolonisatie en dekolonisatie in het algemeen, en om verschillende stadia van reflectie over het onderwerp te doorlopen, maar zei dat het nu tijd was om zich te concentreren op het doel van de commissie en het mandaat te respecteren dat aan het panel was gegeven, namelijk om de gemeente te begeleiden in de acties die moeten worden ondernomen met betrekking tot de overblijfselen van kolonisatie in de openbare ruimte van Etterbeek. Het doel van deze laatste momenten zou moeten zijn om te hersynthetiseren en concrete acties voor te stellen.

Martin Germeau, de procesbegeleider, blikte vervolgens terug op de bijkomende informatiesessie die online had plaatsgevonden en nodigde de deelnemers uit om hun gevoelens en wat ze hadden geleerd uit die sessie te delen.

Daarna namen de deelnemers samen de verschillende aanbevelingen door die tijdens de zitting op 15 februari waren opgesteld. Een woordvoerder van elke pre-aanbeveling nam de aanbevelingen kort door om ze toe te lichten.

Martin legde kort uit hoe er over de aanbevelingen gestemd zou worden tijdens de zitting op 30 mei.

Chantal Kesteloot, een deskundige historicus in opdracht van de gemeente voor het proces, nam vervolgens het woord om het voorbeeld te geven van de praktische gids die door de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie werd verspreid. Deze gids laat zien in welke mate waarin straatnamen veranderd kunnen worden en onder welke voorwaarden. De gids staat in de Dropbox, in de map van de zitting van 18 april 2023.

Na een pauze verdeelden de deelnemers zich vervolgens in deze verschillende groepen en verfienden de pre-aanbevelingen die tijdens de vorige zitting waren ontwikkeld en vulden een laatste

model in, de definitieve aanbevelingsfiches. Deze definitieve aanbevelingen zijn ook beschikbaar in de Dropbox.

De zitting werd vervolgens gesloten. De uiteindelijke aanbevelingen zullen worden voorgesteld aan het begin van de zitting van 30 mai.

GEMENGDE PARTICIPATIEVE COMMISSIE IN ETTERBEEK

30 MEI 2023

Op de vergadering van de gemengde participatie commissie voor de dekolonisatie van de openbare ruimte in Etterbeek op 30 mei 2023 waren 13 commissieleden aanwezig.

Martin Germeau, de procesbegeleider, heeft allereerst de verschillende etappes van het proces herhaald en vervolgens het programma van de avond toegelicht. Vervolgens kregen de deelnemers de gelegenheid om hun mening te geven over de vijf uiteindelijke aanbevelingen.

In het algemeen was de feedback over de aanbevelingen gericht op de gelijkenis tussen sommige aanbevelingen (2 en 3) en op het feit dat een aantal aanbevelingen een educatief aspect hadden dat door de meerderheid van de commissie werd gewaardeerd. Er werden ook veel opmerkingen gemaakt over het feit dat de uiteindelijke aanbevelingen over het algemeen de basismotie volgden.

Sommige deelnemers waren tevreden met de aanbevelingen omdat ze hielpen om passies te beperken en conflicten te vermijden, terwijl anderen meer teleurgesteld waren en het jammer vonden dat de aanbevelingen niet concreter waren door zich bijvoorbeeld niet op een bepaalde straat of monument te richten en dat het in plaats daarvan een gereedschapskist was die aan de gemeente werd voorgesteld.

Na afloop van de ronde tafel legde Martin Germeau het stelsysteem uit en nodigde de deelnemers uit om te stemmen. Ze werden ook uitgenodigd om een anoniem formulier in te vullen waarop ze hun stem konden motiveren.

Terwijl de stemmen werden geteld, werden de deelnemers van de commissie uitgenodigd om deel te nemen aan een verkiezing zonder kandidaten om de burgerrapporteur te kiezen die verantwoordelijk zal zijn voor het lezen van het rapport en het presenteren ervan aan de raad. De gekozen burger was Michel Bastin. André Du Bus is de tweede rapporteur, die van de verkozenen.

Zodra de rapporteur was gekozen, werd de uitslag van de stemming bekendgemaakt.

R1	-2	-1	0	1	2
Nbr jetons			1	6	6
Total	18				
R2	-2	-1	0	1	2
Nbr jetons				4	9
Total	22				
R3	-2	-1	0	1	2
Nbr jetons			2	3	8
Total	19				
R4	-2	-1	0	1	2
Nbr jetons	2	3	4	2	2
Total	-1				
R5	-2	-1	0	1	2
Nbr jetons	5	3		1	4
Total	-4				

Toen de resultaten bekend waren, nam mevrouw Mandaila het woord om aan te kondigen dat er op 15 juni een online vergadering zal worden gehouden, zodat de rapporteurs het eindrapport aan de commissie kunnen voorstellen.

Op 26 juni zal er een slotzitting worden gehouden in de Raad, waar het rapport officieel zal worden voorgesteld.

Mevrouw Mandaila bedankte vervolgens alle deelnemers, de gemeentediensten en de verkozenen voor hun deelname en betrokkenheid bij het project.

Hierna kwamen de deelnemers bijeen voor een feestelijk drankje om het project af te sluiten.

Recommandation n° 1

Titre de la recommandation

La commission recommande de... verbe + action

Mettre en place une journée Etterbeekoise de la décolonisation en intégrant dans la quinzaine de la solidarité internationale

Comment appliquer de manière concrète cette recommandation à la commune d'Etterbeek ? Vous pouvez donner plusieurs exemples/propositions

Un séminaire, des performances artistiques et des expositions, des activités pédagogiques pour les enfants et étudiants.

Inviter des artistes issues du Congo, des afro descendants – un parcours des artistes.

Selon vous, pourquoi cette recommandation est-elle importante ? (Pertinence et impact de votre recommandation)

- Façon ludique pour intéresser l'ensemble de la commune
- C'est une célébration et pas un conflit
- Fonction éducative
- Connexion avec les afro descendants et Etterbeek

Selon vous, quels sont les points d'attention qui doivent être pris en compte par la commune ? (Défis et risques de votre recommandation)

- Budget : intégration dans des autre projets
- Inclusion de toutes les communautés, les belges surtout

Recommandation n° 2

Titre de la recommandation

La commission recommande de... verbe + action

Contextualiser les actions posées par les personnages dont les rues et des monuments portent le nom

Comment appliquer de manière concrète cette recommandation à la commune d'Etterbeek ? Vous pouvez donner plusieurs exemples/propositions

La commune doit désigner un panel d'experts qui élaborera le cahier de charges (critères à définir) auquel devront répondre les notices portant sur chaque personnage.

Les supports définis seront définis dans le cahier des charges (plaques, sites, brochures,...)

La contextualisation portera aussi sur les caractéristiques du moment, époque à laquelle les noms de rues ont été attribuées

Selon vous, pourquoi cette recommandation est-elle importante ? (Pertinence et impact de votre recommandation)

- Information du public sur base de faits historiques
- Proposer une vision commune de cette facette historique dont Etterbeek est le reflet
- Permettre à chaque Etterbeekois de se faire sa propre opinion et se réappropriier l'espace public

Selon vous, quels sont les points d'attention qui doivent être pris en compte par la commune ? (Défis et risques de votre recommandation)

- Que le panel d'historiens reflète une diversité
- Il faut veiller à maintenir une accessibilité et une compréhension des notices historiques proposées

Recommandation n° 3

Titre de la recommandation

La commission recommande de... verbe + action

Contextualiser les traces de l'époque coloniale dans l'espace public etterbeekois

Comment appliquer de manière concrète cette recommandation à la commune d'Etterbeek ? Vous pouvez donner plusieurs exemples/propositions

Nous préconisons les plaques et panneaux explicatifs, les QR codes renvoyant à des contenus multimédias, des brochures, des visites guidées, des événements,...

Selon vous, pourquoi cette recommandation est-elle importante ? (Pertinence et impact de votre recommandation)

Cette recommandation est importante car elle tente de respecter les vérités historiques.

Elle n'efface pas le passé et permet aux différentes générations d'en prendre connaissance.

Selon vous, quels sont les points d'attention qui doivent être pris en compte par la commune ? (Défis et risques de votre recommandation)

- Il n'y aura pas de risque de conflit.
- Le cout peut être important notamment pour la création des contenus multimédias

Autre point que vous souhaiteriez aborder ? (Optionnel)

Le contenu doit aussi donner un éclairage sur les périodes au cours desquelles les noms ont été choisis.

Recommandation n° 4

Titre de la recommandation

La commission recommande de... verbe + action

Ajouter au noms de rues un deuxième nom, officieux, qui reflète les connaissances actuelles sur la colonisation

Comment appliquer de manière concrète cette recommandation à la commune d'Etterbeek ? Vous pouvez donner plusieurs exemples/propositions

Proposition : doubler les noms de rues liées à la colonisation, ainsi que les monuments et plaques, par des noms de personnages, issus de l'histoire belgo-congolaise mais aussi d'autres origines, qui rempliraient un rôle de contrepois et d'inclusion.

Selon vous, pourquoi cette recommandation est-elle importante ? (Pertinence et impact de votre recommandation)

- Évite les contraintes administratives pour les habitants
- Permet d'élargir le débat au-delà de la colonisation et reconnaître la diversité actuelle

Selon vous, quels sont les points d'attention qui doivent être pris en compte par la commune ? (Défis et risques de votre recommandation)

Je ne vois pas de risques.

Recommandation n° 5

Titre de la recommandation

La commission recommande de... verbe + action

Changement de noms de rue

Comment appliquer de manière concrète cette recommandation à la commune d'Etterbeek ? Vous pouvez donner plusieurs exemples/propositions

Il y a 3 paramètres en amont à déterminer :

- Biographie des personnages & contexte dans lequel ils ont agis et ont été mis à l'honneur
⇒ Exemple : Général Jacques (1ère guerre mondiale)
- Nombre de personnes impactées (nombre d'habitants)
- Système administratif à connaître et/ou à faciliter. Qu'est-ce que la commune peut mettre en place.

+ Appliquer

Trace historique de l'ancien nom de rue (contextualisation)

Selon vous, pourquoi cette recommandation est-elle importante ? (Pertinence et impact de votre recommandation)

L'acte est important symboliquement. Poser un acte d'évolution de la société. On efface pas l'histoire car uniquement une partie des noms de rue qui pose problème.

Répond à une préoccupation (d'un moment) de citoyens afro descendant.es et d'autres personnes concernées.

Bijlage 15. Lijst van straten met koloniaal karakter in Etterbeek

Namen	Datums
Tervurenlaan	01/01/1897
Pater de Dekenstraat	01/01/1906
Generaal Fivéstraat	22/09/1923
Luitenant Jérôme Beckerstraat	22/09/1923
Camille Coquilhatstraat	22/09/1923
Baron Dhanisstraat	22/09/1923
Luitenant Lippensstraat	22/09/1923
Kommandant Ponthierstraat	22/09/1923
Generaal Wangerméestraat	26/06/1924
Vlieger Thieffrystraat	apr-25
Generaal Jacqueslaan	18/12/1928
Paul Le Marinellaan	29/05/1929
Kapitein Joubertstraat	29/05/1929
Witte Patersstraat	29/05/1929
Kardinaal Lavigierstraat	29/05/1929
Dokter Dryepontstraat	22/04/1932
Baron Lambertstraat	01/01/1933
Kommandant Lothairelaan	02/03/1936
Majoor Pétilionstraat	02/03/1936
Generaal Henrystraat	15/10/1936
Ruandastraat	15/10/1936
Generaal Tombeurstraat	15/10/1936
Leopoldstadplein	25/03/1939
Kolonel Van Gelestraat	24/07/1939
Alexandre Galopinlaan	01/01/1949
Generaal Molitorstraat	01/01/1952